

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Кафедра філологічних дисциплін та методики їх викладання
у початковій школі

АННА ОГАР

ОСНОВИ КУЛЬТУРИ І ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ

Навчальний посібник

Дрогобич

2022

УДК 811.161.2'271(075.8)

О 36

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 4 від 24. 03. 2022 р.)

Рецензенти:

Петро Мацьків, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Уляна Галів, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск:

Марія Федурко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання у початковій школі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

О 36 **Огар Анна.**

ОСНОВИ КУЛЬТУРИ І ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ : навчальний посібник. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 76 с.

Навчальний посібник «Основи культури і техніки мовлення» створено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Основи культури і техніки мовлення», схваленої на засіданні науково-методичної ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Уміщує матеріал, що стосується проблем культури й техніки мовлення. Рекомендовано для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка Спеціальність 013 «Початкова освіта».

З М І С Т

Передмова.....	4
Літературна мова. Зміст, основні ознаки і сфера використання різних стилів мовлення.....	5
Літературна норма – категоріальне поняття культури мови. Лексико-фразеологічні норми української літературної мови. Стилистичні норми української літературної мови.....	20
Граматичні норми української літературної мови.....	32
Комунікативні ознаки культури мовлення.....	45
Виразальні засоби художнього мовлення. Використання тропів як засобів виразності й образності. Синтаксичні структури.....	50
Основні принципи формування техніки мовлення. Орфоепічні та акцентуаційні норми.....	55
Виразність як ознака культури мовлення. Засоби емоційно-образної виразності. Засоби логіко-емоційної виразності мовлення.....	61
Особливості виконання різних за жанром творів. Публічний виступ.....	65
Питання для самоконтролю.....	70
Список використаних джерел.....	72
Показчик термінів.....	73

П Е Р Е Д М О В А

Навчальний посібник «Основи культури і техніки мовлення» створено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Основи культури і техніки мовлення», укладеної кандидатом філологічних наук Анною Огар та адресованої студентам спеціальності «Початкова освіта». Метою цієї навчальної дисципліни є формування комунікативної компетентності студентів; забезпечення засвоєння теоретичних знань і вироблення стійких практичних навичок із культури української мови; розширення уявлень майбутніх учителів про роль і місце культури мовлення у житті людини; формування творчої риторичної особистості студента як майбутнього педагога.

Посібник уміщує короткі теоретичні відомості, вправи та завдання на закріплення матеріалу, які сприяють становленню практичних умінь і навичок із культури мови та техніки мовлення задля формування комунікативної компетентності студентів. Подано вправи та завдання репродуктивного, але частіше пошуково-проблемного і творчого характеру, які мають на меті зорганізувати студентів до критичного осмислення теоретичних даних, досягнення мовознавчих інновацій. До кожної теми подано список використаної літератури – найактуальніші наукові, навчальні праці, довідкові матеріали, що містять рекомендації з культури мови знаних мовознавців.

Висвітлення усіх понять курсу, вироблення стійких практичних умінь і навичок сприятиме успішній реалізації завдань мовленнєвого та професійного зростання студентів.

Рекомендовано студентам факультету початкової та мистецької освіти, а також учителям початкової школи.

ЛІТЕРАТУРНА МОВА. ЗМІСТ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ І СФЕРА ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ СТИЛІВ МОВЛЕННЯ

Теоретичні відомості

Стиль літературної мови – зумовлений сферою використання її функціональний різновид, який передбачає особливий вибір, поєднання й організацію мовних засобів з огляду на мету і зміст спілкування. У зв'язку із жанровою диференціацією стилі мови розчленовуються на підстили [7, 66].

Лінгвістичний дискурс сьогодення найчастіше виділяє такі основні стилі мовлення: розмовно-побутовий (бесіда, розповідь, суперечка тощо); офіційно-діловий (законодавчий, юрисдикційний, дипломатичний, адміністративний підстили, що реалізуються в законах, указах, статутах; актах, вироках, протоколах; деклараціях, нотах, мемурандумах; розпорядженнях, договорах, характеристиках тощо); науковий (монографія, дисертація, стаття, анотація, реферат, підручник, посібник тощо, що реалізують власне науковий, науково-популярний, науково-навчальний, науково-публіцистичний підстили), публіцистичний (стаття, замітка, допис, нарис, інтерв'ю, репортаж тощо) та художній. Хоча виокремлення останнього провокує дискусії, все ж його обстоюють на підставі характерних ознак образності, двоплановості, естетичності. Чільне місце в системі стилів посідає й конфесійний (релігійний, сакральний) стиль. У лінгвостилістичних студіях говорять й про епістолярний стиль, щоправда, часто вважають його підстилем розмовного чи художнього. Підстави для такої кваліфікації, скажімо, можна простежити на прикладі таких листів:

1. Привіт, мамо!

Доїхала добре, вже в гуртожитку, облаштовуюся. Нас троє в кімнаті. Тут нові вікна і побілені стіни. Три ліжка, великий стіл, шафа для одягу, тумбочка для посуду, маленький холодильник. Кухня спільна на чотири кімнати. Готую суп.

Дівчата хороші, з села Розбівці, що недалеко від нас. Думаю, подружимося.

У мене все добре. Потім ще напишу.

2. Любий друже!

Як хотілося би переслати Вам горішки, яблука та інші чудові дари з нашої так гаряче любимої землі – з України, – які від щирого

серця надіслав нам один друг. Я не можу Вам переказати, який я був щасливий отримати їх. Завтра, в неділю, ми з моїми так щиро шанованими мною уланами проведемо радісний вечір і, будьте певні, згадуватимемо Вам і Україну. Я вже радію завтрашньому дню, пісням, коломийкам, думам і т. д. Завтра знову з'являться в моїй уяві образи давніх часів, які скоро стануть реальними.

Я завжди радий нагоді переговорити про мій хоробрий, в який я, щиро кажучи, закоханий цілим серцем, адже ж Вам, дорогий друже, я можу все сказати, все довірити, бо ми є «кровні» принаймні в нашому спільному способі мислення. Тут, якщо можна так сказати, в мирі та спокої, я почуваюся щасливим серед моїх людей – я не бажаю собі нічого ліпшого! А надалі я хочу для себе щирого єднання з моїми людьми, я хочу їх усіх привести на мирну Україну, хочу зробити їх щасливими та сильними, хочу, щоби народ і справедливість однаково панували, і хочу стати першим та найкращим провідником цієї країни. Ваш лист так зворушив мене, що я вирішив надіслати Вам ще один, свіжий, мій вірш. На згадку про Вашу далеку батьківщину:

Чорногора

Сріблом сяє сніг в Карпатах,

А під захід червоніє...

У долині хліб на нивах

Перед жнивом золотіє.

Жар на заході сунує

Гомін праці в день несеться:

Мовчки нічка вже надходить

Пісня пташки ще не рветься.

В яснім світлі місяченька

Черемош внизу сріблиться,

Піп-Іван, високий, білий,

На сторожі там держиться...

Отже, ще раз, дякуючи та від щирого серця, любий друже, за все, що Ви для мене зробили, та зі словами «До скорого побачення», – залишаюся Ваш щирий, вдячний

Вільгельм Габсбург (Н. Сняданко)

Обговорюють науковці й окремішність ораторського стилю, бо його яскравий приклад – публічний виступ (промова) – комбінує елементи наукового, публіцистичного, ділового стилів та їхні функції – переконання, естетична насолода.

***Обговорюймо!** Функціонування української мови в сучасних умовах провокує зміни в класифікації стилів. Скажімо, сьогодні в мовознавстві дедалі частіше окремо говорять про мову мережі Інтернет, тобто визріває необхідність виокремлювати окремих підстиль або й новий функціональний стиль. Virізняльні риси електронних повідомлень / листів подаємо за дослідженнями хорватської дослідниці Іви Плеше.*

Стильові особливості електронних повідомлень / листів:

- розмовний характер (відповідь на лист без будь-якої офіційної преамбули, без класичного для листів зачину, що створює враження тягlosti певної розмови (її фрази розтягнені у часі); тексти, що розпочинаються без увідного вітання, називають повідомленнями, а з ним – листами);

- діалогічність, тобто повідомлення відповідають реплікам діалогу;

- швидкість листування, яка зумовлює певні мовні особливості (відхід від звичної орфографії – написання з малої літери, вживання лише частини слова, характерні аббревіатури, відсутність розділових знаків), що нагадують «усні ситуації спілкування», оскільки огріхи такого типу неприпустимі при уважному й повільному написанні й редагуванні; такий спосіб функціонування мови можна було б зрозуміти не тільки як ігнорування правил, ураховуючи почуття «легкості» і «минушності», які пропонує електронний медійний засіб, а і як креативну мовну гру, пов'язану зі своєрідним звільненням від строгих правил.

- особливе функціональне призначення: якомога швидше написати все, що хочеться сказати, досягти максимальної швидкості спілкування;

- використання як засобу вираження емоцій специфічних знаків – смайликів. Частіше емотивними знаками послуговуються в коротких повідомленнях, у листах у них немає особливої потреби;

- цитування частин попередніх повідомлень – не правило, а лише один із прийомів, що використовують у такій кореспонденції;

- часом в кінці з'являється постскриптом, для якого немає ніяких функціональних підстав, бо в електронні повідомлення – на відміну від тексту паперового листа – можна додавати нові речення, прибрати старі, вставляти слова. Отож постскриптом пишуть не через необхідність, а як усталений варіант, через звичку або бажання його туди залучити;

- в електронному листуванні ще є один вирізняльний аспект – предмет (тема), стосовно якого думки розділяються. Одні автори стверджують, що правило вибору предмета, в якому вміщено основну інформацію, – одне з найважливіших в електронній комунікації, оскільки багато користувачів електронної пошти на основі предмета вирішують, чи хочуть вони читати повідомлення. Інша частина авторів використовують предмет як простір, у який вписують ввідну чи вітальну формулу, початок речення тощо.

Хелен Петрі послуговується терміном «е-мейлізм» (англ. – emailism) для тих стилістичних особливостей, що характерні електронним повідомленням. Е-мейлізми охоплюють емотивні висловлювання, спосіб цитування попередніх повідомлень і багато інших ознак.

Бренда Данет говорить про одночасне збагачення й збіднення мови в процесі безпосередньої писемної комп'ютерної комунікації. Через брак невербальних і паралінгвістичних знаків така комунікація бідніша від усного мовлення, а через свою ефемерність – і від писемного. Перевага такого мовлення перед усним у тому, що є можливість його збереження й наступного прочитання.

Отож електронні повідомлення – це особливий спосіб комунікації, своєрідна перехідна стадія між листом і розмовою, письмовим і усним повідомленням, для якої характерне менш ретельне обдумування синтаксичних конструкцій.

(Текст подано за: Іва Плеше. (2011). Етнографія листування: про деякі мовні та жанрові особливості електронних повідомлень/листів. [переклад з хорвацької Мирослави Карацуби]. *Народна творчість та етнологія*, №5. С. 91 – 999. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43411/13-Pleshe.pdf?sequence=1>)

Міркуймо! Сьогодні поширеним є вживання англійських аббревіатур у текстах електронних повідомлень, скажімо таких: *BTW* (by the way), *IMHO* (in my humble opinion), *EOM* (end

of massage), НТН (hope this helps), АFK (away from keyboard), thx (thank you). Якими з них послуговуєтесь ви? Які українські скорочення функціонують в текстах електронних повідомлень? Чи збагачують вони мову? Чи, можливо, осучаснюють?

Однак не лише нові умови провокують створення нових різновидів засобів спілкування, а самі внутрішні закони розвитку мови. Так, Марія та Мар'ян Скаби виокремлюють новий жанр наукового дискурсу – інтелектуальний діалог. Виділяють цей жанр на основі книги «Апокриф» Лесі Українки, у якій творах на євангельську та ранньохристиянську тематику письменниці передують чотири розмови про Лесю Предстоятеля Української греко-католицької церкви Блаженнішого Святослава Шевчука та Оксани Забужко. Це надзвичайно інтелектуальна література, розрахована на читача з аналітико-творчим мисленням, обізнаного з різногалузєвою науковою термінологією, з іноземними мовами та з художніми творами. Це фахова й ґрунтовна розмова про актуальні проблеми сучасності з унікальним поєднанням науковості (із насиченим використанням спеціальної метамови, створенням нових термінів) та сучасного розкутого мовного оформлення. Лінгвісти відзначають, що це обмін думками, де запитання сформульовано ґрунтовно й широко (нерідко на кілька сторінок) та на якому виразно позначилися сучасні постмодерні тенденції в літературі (цитатія, інтертекстуальність, іронія, гра, перенесення лексики із розмовно-побутової сфери, змішування жанрів, високої й популярної культури, уведення в текст нових іншомовних слів та суржикових, сленгових елементів). Скажімо, в аналізованих діалогах – це:

-інтертекстуальність: активно цитовано Святе Письмо, Отців Церкви, видатних богословів, філософів, письменників, а найбільше – Лесю Українку;

-використання висловів різними мовами: латинською, англійською, польською, німецькою тощо;

-різноплановість лексики: церковно-слов'янські слова, нові іншомовні запозичення, розмовні слова, фразеологізми, стійкі вислови;

-розмовні елементи (вигуки, суржикові та сленгові слова);

-поєднання надзвичайно серйозного й жартівливого [6, 130-132].

Прочитайте уривок такого діалогу. Відшукайте вирізняльні ознаки цього жанру наукового дискурсу.

ОЗ: Блискуча думка! Я над цим спеціально не застановлялася, але в неї ж дійсно весь час присутній усвідомлений антагонізм між «чуттям» і «теорією». Навіть у тому листі до Кримського, що я цитувала, вона полемізує з християнством у теорії, – а у сфері чуття визнає його революційність... «Душа-християнка» – хто це сказав?..

СШ: Так, коли ми в такий спосіб намагатимемося відчитати той меседж, який вона подає у своїх творах, то побачимо, що вона справді є апологетом християнства. Християнства не як системи абстрактних. Логічних – церебральних, скажімо так (сміється), утворень, а християнства як живого богоспількування. І богоспількування не тільки на рівні інтелектуальному. Цікаво, що саме східне християнство закидало західному надмірний інтелектуалізм, а тут ми бачимо, що той синодальний спосіб контролю за чистотою тих чи інших фраз *de facto* є попаданням в ту саму пастку, яку дуже часто східне православне християнство критикує як надмірний інтелектуалізм християнства західного.

Для Лесі Українки Христос є не ідеєю, а особою. (ОЗ: (пошепки) Для мене теж!) До ідеї не можна молитися, ти її або приймаєш, або відкидаєш, – а з особою можна спілкуватися, можна розмовляти, і це є справді християнський спосіб підходу до Бога, який є для нас особою, «кимось». («Апокриф», с. 17)

СШ: Не можна до кінця зрозуміти отої харизми бути жінкою, харизми бути чоловіком, як тільки через призму сопричастя – єдності, яка реалізується, відкривається і може бути усвідомлена силою і діянням Святого Духа.

ОЗ: Де я збиралася Вам впасти в річ і ледве стрималася, щоб не заверещати з радості, – в Лесі Українки є одне, сказати б, «темне місце», на яке ніхто особливої уваги не звертав: коли вона в листі до Кобилянської дуже делікатно їй вичитує – з друзями вона була дуже делікатна, але з моральним ригоризмом там усе було в порядку, і язичок нівроку, не дай Боже попастися... до Кобилянської вона дуже ніжно ставилася й по-людськи дуже її любила, тож дуже обережно пояснює їй, чому не хоче мати нічого спільного зі спиритизмом. Зве його «напівзабавкою, напівхоробою» і всіляко з того, як сказали б сьогодні, приколюється: «Коли тиї духи справді існують, то вони

недобрі і нещирі (...). По-моєму, так поводитись, як вони, можна порядній людині тільки на 1-го Aprilis, – зрештою, може у духів інша етика, і я до неї не доросла..» тощо, – і раптом, міняючи тон на серйозний: «вірю ж я тільки в одного духа, того, що про нього співав Heine у своїй Bergidulle (...). І з мене тієї віри досить».

І якось сто років нікому не спадало на думку полізти й справдити, що там в того Гайне в тій Bergidulle. А там – лицарська присяга Святому Духу! Тобто, по суті, в такий завуальований спосіб, через гру словами, через цитату, через алюзію вона розписується в тому, що ідентифікує сама себе як лицаресу Святого Духа. І кілька разів у неї це проривається навіть у мові, а це важливо – для письменника це завжди важливо, бо письменник має перечулене ставлення до слів, а в її випадку особливо, – кілька разів вона на побутовому навіть рівні, в листах, коли когось лає, каже, мовляв, за це вже справді нема ніякого оправдання, бо <> то вже є «вина проти духа святого!»! («Апокриф», с. 61).

Завдання на відтворення знань

1. Прочитайте текст. Висновкуйте та схарактеризуйте різницю між усним та писемним мовленням. Поміркуйте про стильову належність тексту.

Чому можна закреслити написане і не можна закреслити сказане, тобто чому забирання своїх слів назад не таке дієве, як горизонтальна лінія на написаному? Чи в цьому різниця між письмом і мовленням? І чи закреслене, те, що можна прочитати, - справді закреслене? (М. Лаюк)

2. Поміркуйте, у текстах яких стилів можна послуговуватися поданою лексикою:

прислів'я, рубрикація, даруйте, блакить, спокуса, панацея, внаслідок цього, удостоїтися, макаронізми, дискусія, преблагословенний, серпанок, видіти, ідіолект, аналізувати, заступництво, авжеж!, сажень, ретельно, стверджувати, діалект, вітровінь, животворящий, рушник, узус, п'єрник, паляниця, щогодини, легіт, нейтральна лексика, констатувальний, кропивця, пильно, арго, звитяга, ніженька, преславний, нарешті, чаросвіт,

пізнання, спасення, ритмомелодика, згідно з, брифінг, бугай, гіпотеза, вселенний, вульгаризми, глосарій, суржик, прискіпливо, змилосердитися, у відповідь на, глитай, океан, культура мови, концепція, восхваляти, вареники, рать, вишиванка, пімста, продукувати, анотування, крутоберегий, спричиняти, цвіклі, поперше.

3. Виділіть згрубілі слова та вульгаризми. З якою метою їх вжито у тексті? Яку функцію вони виконують у художніх творах? Доберіть, де можливо, літературні відповідники.

Слухай, роби що хочеш. Але я трохи офігіваю: чого ти взагалі сюди поперлася? Яке ти мала право? (М. Лаюк). Я вам скажу, Васюто, так мене серце тоді заболіло, що вже й сваритися із своїм Славком перестала, а він уже ж не каліка... шляк би го був трафив ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був, дай Боже... А най мій язик чиряки обсиплять, яке дурне сказала! (М. Матіос), Напружився – та ні, йому тещині забави по цимбалах, погралися й досить (Люко Дашвар), Що вам, бугаї, від нас двох треба? (М. Матіос).

Дискутуймо! 3. Терлак вважає, що мовознавці мають аналізувати не лише літературну мову, а й ті мовні факти, що стоять поза її межами. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Свою відповідь обґрунтуйте, ознайомившись зі працею Л. Ставицької «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників» (Київ : Критика, 2008). Пригадайте, у творах яких письменників натрапляємо на нецензурну лексику.

Пошуково-творчі завдання

1. Зразками яких функціональних стилів є подані уривки? Охарактеризувати лексико-стилістичні та стилістико-граматичні особливості кожного тексту. Виявіть позалітературні елементи.

а) «Вставним називається слово, словосполучення або речення, що виражає власний погляд мовця на сказане ним самим у реченні й

тому вирізняється в будові речення інтонацією та паузами, не вступаючи у звичайний зв'язок члена речення (звідси й на письмі виділення розділовими знаками, найчастіше комою). Власний погляд мовця – це суб'єктивна модальність, яка означає: повідомлюване в реченні правдиве чи сумнівне, як належало б його розцінювати й ставитись до нього, в якому відношенні з іншими явищами в світі буття та ін.

Суб'єктивна модальність у реченні накладається на об'єктивну модальність, тобто на предикативну модальність речення» (М. Каранська).

Поміркуйте і наведіть приклади для ілюстрації поданих слів.

б) «Олександрівськ

24.V. 1918 р.

Ваша Екселенціє! [до митрополита Шептицького]

Тут, в Україні, становище доволі серйозне, але я впевнено дивлюся у майбутнє, бо має тверде переконання, що український народ має велику силу, щоби змінити життя на краще. Скоропадський не має ніякої популярності, не має партії, на яку він би спирався, а його русифікаторство викликає в країні колосальну лютю, наслідком чого, Ваша Екселенціє, будьте певні, що цьому гетьману нічого вже не вдасться. Народ не проти Гетьмана, але проти Скоропадського, бо бачить у ньому русифікатора, котрого підтримують великі землевласники, кадети (частково) й іноземні елементи. <...>

Німців, що були причиною всіх справ Скоропадського, страшенно ненавидять у країні, й ненависть росте до них нестримно, та, на противагу, симпатія до Австрії сильно укорінюється. Я, звичайно, сподіваюся на щасливу долю галицького питання, але уряд повинен мені тут ще багато допомогти в багатьох інших справах, і я констатую, що є цілком один, без підтримки уряду, й однієї моєї сили зовсім не досить, аби вирішити тут всі питання. Я часто розчаровуюся, коли про се думаю, бо можуть бути колосальні досягнення для Австрії та України, багато з яких розбиваються через безталанність, брак ініціативи і страх. Я вже довгий час підтримую тут, у країні, всіляку працю, яка, на мою, думку, буде підбадьорювати хоробрий український народ, до якого я ставлюся з любов'ю і душею.

<...>

Залишаюся зі щирою вдячністю і незмінною вірністю, Ваша Екселенціє.

Вільгельм» [фон Габсбург] (Н. Сняданко).

в) Доброго дня!

Одержала збірник. Дуже дякую за співпрацю. Здоров'я і процвітання!

Ваша авторка.

Зіставте два попередні уривки. Як ви думаєте, за яких умов писали ці тексти?

г) ...Вівчариха скидає з плечей коромисло з коновками, сідає край стежки просто в траву і довго дивиться, як і тут тоненька ниточка води пробивається з-під землі, шукаючи собі дорогу між трав. Невтомна срібна цівка прудко звивається тихою гадючкою, іскрить на сонці, а ненадовго затримуючись між коріння трав, утворює крихітне болітце чи мочару, весело чавкотить під ногами – та й стрімголов біжить собі далі, аж поки уперту воду не заарканюють стіни корита, видовбаного із здорового дерева – чи то ясена, чи смереки. А там знову водиця струмочками збіжить з іншого боку корита в жолобок на землю, розтікаючись правдивим сріблом, яке годі зібрати серед різнотрав'я (М. Матіос)

Спробуйте перефразувати цей текст так, щоб максимально уникнути емоційності, образності. Який висновок можна зробити?

г) Снігопади не припиняються, о ні. Навпаки: снігу, який паде, дедалі більше в повітрі, він густішає з кожным днем, щогодини. Коли я прокидаюся і відхиляю фіранку, мені здається, ніби я її не відхилила. За вікном висить щільна завіса. У повітрі вже місця не вистачає на те, щоб умістити все це шаленство білого пір'я, весь огром нахабних і влізливих сніжинок (С. Андрухович).

д) – Ви здуріли?, – повторює він, та виходить уже зовсім непереконливо. – В мене тут... В мене... Грядки, картопля... Моїй родині хто ж їсти... Балаган! (В. Амеліна).

е) – Що витріщився, малий Плав'юче? – хрипів старий. – Чужих дітей не годую, – і відкушував шматок гори, говорячи Дзвінці, що

дасть їй тоблерон тільки тоді, коли тут не швендятимуться усякі бейджики.

– Твій вас хоч не б'є, – шепотіла мені Дзвінка, батько якої працював за кордоном і ці ж тоблерони передавав, а мамі не завжди вдавалося врятувати дитину від побиття п'яним дідом (М. Лаюк).

є) Відгук – це критична стаття, відзив на книгу, виступ тощо; документ, у якому викладено висновки спеціалістів про фільм, виставу, рукописну роботу тощо.

ж) Цілком умотивованою є мета дисертаційної праці – «дослідити феномен символіки І. Франка в лінгвостилістичному аспекті, з'ясувати місце словесних символів у системі образних засобів поетичного тексту та мовотворчості загалом» (с. 2). Авторка успішно досягла зазначеної мети, поставивши та виконавши низку адекватних завдань. Безсумнівною є наукова новизна дисертації, адже вперше в українському мовознавстві комплексно проаналізовано символи в поезії І. Франка, з'ясовано особливості Франкового смислотворення, простежено характер віддзеркалення в мовних символах позалінгвальної дійсності та авторської рецепції світу (с. 3).

Аналіз змісту автореферату наштовхнув на певні роздуми, які втілюємо в запитання. Найперше, на підставі яких критеріїв було обрано саме вказані символи як предмет дослідження? І наступне. Нам імпонує формулювання «символьне значення» (с. 2, 11), яким Ви послуговуєтесь, однак чи розмежовано його з терміносполукою «символічне значення» (с. 3, 11)? (А. Огар).

з) Це неймовірна і дуже сильна книга. Її сила в чесності автора перед собою та перед читачем. І пишучи книгу, автор перш за все ставив завдання бути максимально щирим. Це книга про війну, про людей, про армію, про відносини. Про думки і переживання. І, мабуть, єдина неправда, допущена у книзі, – це про її «художність», яку декларує автор (Роман Сініцин. Відгук [про книгу Ананьєв В. (2018). *Сліди на дорозі*]).

Що пов'язує три попередні уривки текстів?

и) Левицька Н. В. працює на посаді бухгалтера з 2002 року після закінчення Дрогобицького статистичного технікуму. Заочно

навчається на III курсі економічного факультету Львівської комерційної академії. Посадові обов'язки виконує ретельно. Професійно нараховує кошти, проводить оплату праці, веде бухгалтерський облік. Користується повагою й авторитетом у колективі.

i) Митрополит Андрей Шептицький служив своєму народові як духовний провідник майже пів століття. Проте чи був його моральний авторитет справою лише його епохи, чи промовляє він до нас і сьогодні? Чи важливий він для нас – людей, які живуть в інших обставинах і постали перед іншими економічними, політичними й релігійними викликами в нинішні буремні часи? (А. Сливоцький. Духовний, ідейний і моральний лідер – для всіх епох. *Мирослав Маринович. (2019). Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми»*. Львів : Видавництво Старого Лева. С. 9.)

Знайдіть спільні та відмінні риси в обох попередніх уривках текстів.

ПРОТОКОЛ

додакового допиту обвинуваченого

м. Чернігів

28 березня 1978 р.

Старший слідчий слідчого відділу КДБ при РМ капітан Санько в приміщенні УКДБ при РМ УРСР по Чернігівській області з додержанням вимог ст.ст. 143, 145 і 146 КПК УРСР допитав обвинуваченого Лук'яненка Левка Григоровича (дані про особу обвинуваченого маються у справі).

Допит почато в 14 год. 45 хв.

Закінчено в 19 год. 00 хв.

ЗАПИТАННЯ. На допиті 15 грудня 1977 року вам пред'являвся вилучений під час обшуку 12 грудня того ж року у вашій квартирі в тайнику під пластиковим покриттям кухонного столу перший примірник машинописного документа на 5 аркушах цигаркового паперу у вигляді листа на ваше ім'я від Василя Стуса, який датовано 9.11.1977 року. За висновком криміналістичної експертизи від 10 лютого 1978 року, з яким ви ознайомились 15 лютого 1978 року, вищезазначений документ у вигляді листа від Василя Стуса

надрукований на вашій друкарській машинці «Москва». Ці обставини вказують на те, що вилучений у вашій квартирі машинописний примірник є копією листа до вас Василя Стуса від 9.11.1977 року. Покажіть, коли саме і за яких обставин ви одержали від Стуса лист, датований 9.11.1977 року? Як виглядав оригінал цього листа від Василя Стуса і де він зараз знаходиться?

ВІДПОВІДЬ. На ці запитання я відповідати відмовляюсь, бо моє листування зі Стусом не носило антирадянського характеру, тому допит з приводу одного з листів Стуса я вважаю замахом на мої демократичні права (*Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР / Уклад. В. Кіпіані. Харків : Віват, 2020. С. 64 – 65.*).

Поміркуйте над підкресленнями.

й) Літо з восьмого до дев'ятого класу було найбагатшим на події літом шкільного періоду. Саме тоді в мене з'явився плеєр, який так сильно вплинув на моє життя. Тоді в мене в колекції почали з'являтися найцінніші монети. Того літа мене навіть на море звозили. У той період я почав активно цікавитись дівчатами. Погуляв по кілька тижнів з кількома і злякався. Мене лякало, що я можу стати схожим на одного з тих, у кого все його підліткове життя зводиться до незрілих любовних переживань. Можливо, це звучить дивно, але мені вдалось це нелогічним, і я віддав перевагу заняттям спортом (В. Ананьєв).

л) Я, Максименко Таїсія Євгенівна, народилася 9 вересня 1992 року в місті Дрогобич Львівської області, українка.

У 1998 році пішла у перший клас загальноосвітньої школи № 4 м. Дрогобич, яку закінчила у 2009 році.

Упродовж 2009–2015 років навчалася у Львівському державному університеті внутрішніх справ, за фахом – юрист.

З 2015 року працюю в юридичному відділі компанії «Будівництво ХХІ століття».

Володію англійською мовою (середній рівень).

Заміжня. Чоловік, Максименко Петро Іванович, 1990 року народження, українець, інженер-програміст.

Донька, Максименко Мілана Петрівна, 2018 року народження, відвідує дошкільний навчальний заклад.

Зіставте два попередні уривки текстів. Висновкуйте.

н) Боже великий! Про невинну кров Федора синові сказати сказала, проте хто може сказати Федорі, де тота вага, тота міра, що показує невинність людини в тяжкі часи?! І хто може праведно розсудити вину людини в час, коли нема віри нікому?! Федорі забагато пальців однієї руки, щоби порахувати, кого можна тепер не боятися, кому можна довіритися як собі самому. Пальців одної руки забагато! – от які часи настали (М. Матіос)

о) Господи, відчини мої уста, нехай звістять хвалу Твою. А якщо жертви Ти схотів би, то дав би я її; але жертва Тобі всепально не люба. Жертва Богові – скрушений дух; серця скрушеного й упокореного Бог не відкине (*Молитовник християнської родини*. Видавництво й друкарня оо. Василіян у Жовкві. 1938.).

п) Божечка мій любий, я так устала сьогодні, аж не маю сил говорити з тобою. Представляєш, накрутила восемнадцять банок огурців, а дві одразу ж вистрілили. За що ж мені, Боже, така несправедливість? А ще Галочка приболіла. Не їсть нічого пошті. Ні кашу манну, ні гренок не хоче, якась грусна цілий день. Може, їй налисничків спекти, як думаєш? Знаєш, Божечка, які тепер люди бувають, страх подумать. От Нікалавна з третього под'їзда собиралась сьогодні викинути іконку, яку їй у церкві дали. Тож ніззя так. Лучче б не йшла до тої церкви, якщо не вірить, а то ходить, а потом таке. Відіш лі, повитиралася іконка і стара уже. А тепер у неї нова є. І знаєш що, Божечка, я так думаю, що треба купити собі нові тапочки, бо ці уже совсем ізнасилися. Ну, все, Божечка, піду спать, устала дуже. Свят, свят, свят (Н. Сняданко).

Усно опишіть людину, якій могли б належати останні слова.

Зіставте два останні уривки. Визначте їхнє призначення та засоби вербалізації. Назвіть спільні та відмінні риси

Поміркуйте, чи усі тексти, у яких йдеться про Бога, належать до конфесійного стилю.

Спробуйте написати тексти різних стилів про одного з авторів чи героїв поданих уривків.

2. Прочитайте. Напишіть розповідь у такому ж стилі про звичну подію. Зверніть увагу на виділене слово. Спробуйте створити свої слова.

Рано-вранці Романа визбирувала з підмерзлої землі горіхи. Вона долала спокусу повернутися у теплий м'якуш незастеленого ліжка, в затхлий морок своєї потаємної нори, і тепер навпомацки вишуковувала в темряві тверді плоди, вкриті зогнилою поморщеною скоринною. Світились неонам скуті інеєм відмерлі травинки. Вони збились у жорстку повсть, закам'яніли. **Недосвіт**, торкаючись уважних Романиних пальців, спритною твариною переповзав на її руки. Крижані кульки, видаючи економний перестук, наповнювали наплічник (С. Андрухович).

Література

1. Бабич, Н. Д. (2003). *Практична стилістика і культура української мови* : навч. посібник. Львів: Світ.
2. Дудик, П. С. (2005). *Стилiстика української мови* : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія».
3. Климова, К. Я. (2013). *Основи культури і техніки мовлення* : навч. посібник. Київ : Ліра – К.
4. *Культура мови : від теорії до практики* : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.
5. Огар, Анна. (2018). *Основи культури і техніки мовлення: конспекти лекцій*. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
6. Скаб, М. & Скаб, М. (2021). Сучасний інтелектуальний діалог про релігійність Лесі Українки: «Відкриття старого скарбу для нових людей» (С. Шевчук), або «Розмова в часі, між нею і Вами» (О. Забужко). *Лінгвостилістичні студії, вип. 14*, с. 125–134.
7. Струганець, Любов. (2000). *Культура мови: словник термінів*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

**ЛІТЕРАТУРНА НОРМА – КАТЕГОРІАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ
КУЛЬТУРИ МОВИ.
ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.
СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

Теоретичні відомості

Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови і є найкращим варіантом, відібраним суспільством на певному етапі його розвитку [3, 43].

Лексико-фразеологічні норми визначають вживання слів і фразеологізмів у властивому їм значенні й норми сполучуваності слів та фразеологізмів. Вони регулюють особливості вживання однозначних та багатозначних слів, слів у прямому і переносному значеннях; синонімів, антонімів, омонімів, паронімів; перифраз та евфемізмів; термінів, професіоналізмів, жаргонізмів, арготизмів; історизмів, архаїзмів, неологізмів; іншомовних слів. Частину цих слів вживають здебільшого в образних стилях як виразові засоби, задля підсилення експресивності, створення колориту небуденності, незвичності тощо; частину – як засіб характеристики мови персонажів, для зображення життя і побуту тощо [3, 60–65].

Стилістичні норми передбачають вживання в тому чи тому стилі властивих йому мовних засобів. Порухення стилістичної норми найкраще простежити у цілісному тексті. Скажімо, аналіз журналістського дискурсу засвідчив вживання росіянізмів, жаргонізмів, вульгаризмів, суржикових слів, надуживання іншомовною лексикою як засобу залучення молодіжно-підліткової аудиторії. Таке свідоме заниження мови небезпечне тим, що її сприймають як еталон [3, 96]. У мовленні студентів педагогічних вишів також типовими порушеннями стилістичних норм є слова-паразити, кальки, суржикові слова, жаргонізми [3, 136–137].

Завдання на відтворення знань

1. Поясніть засоби створення каламбурів. Який функціональний стиль ілюструють подані уривки?

1. Продає баба на базарі лікарські рослини. Покупець запитує:

Чи допомагають ці рослини, бабо?

Ще й як допомагають. Синові вже другий автомобіль купила.

2. - Чому ти вкрав годинник?

То було так: я ішов собі, і годинник також ішов. Я й подумав: може б ми отак разом пішли? («Перець»)

Чи той самий засіб використано для творення художнього тексту?

І в мене все чисто – гігієнічно. Я привикла ошпарювати все кип'ятком. Так міг би сказати наш сусід, не буду називати його ім'я, який любив ошпарювати кип'ятком жінку, тещу й свата. Якось, то було якраз на Благовіщення, ми з Іваном одержу з цих трьох ножем зрізали. Міг би сказати, але вже не годен, бо син його старший любив із рушниці стріляти (М. Лаюк).

2. *З'ясуйте функцію паронімів у наведених текстах.*

1. Він має вплив. У нього – друзі. Нема таланту – є талан. Не опускають очі музи, І торжествує графоман (М. Луків). 2. Усякі там сонети і сонати – дають (це правда) збитки нам давно. Невже і небо мають з плану зняти, оскільки нерентабельне воно? (А. Бортняк).

3. *З'ясувати значення наведених слів та визначити сферу їх уживання.*

Паблік рілейшнз, веб-дизайн, лейбл, дисплей, скетч, бренд, поп-арт, емблема, колор, постер, моветон, крющон.

Ширако, суші, васабі, норі, сакура-ніку, сасімі, удон, соба, імам баїлди, бастурма, текіла, баклава, світ-чілі, теріякі, афка, гаспачо, тофу, том ям, кімчі, сангрія, філадельфія, пармезан, чізкейк, панкейк, багет, бешамель, поелья, маскарпоне, бордо, брі, еклер, кальцоне, капрезе.

Еспресо, капучино, лате, ристрето.

Прогнозуймо! Поміркуймо, які помилки у вживанні останніх чотирьох слів можуть траплятися в мовленні:

- щодо подвоєння літер в іншомовних словах;
- щодо написання літери *И* в іншомовних словах;
- щодо наголошування;
- щодо визначення роду цих слів.

Проаналізуйте нове шкільне меню. Випишіть назви страв іншомовного походження. Чи обґрунтованим є їхнє вживання?

4. Проаналізуйте лексичний склад поданих уривків.

Дай, думаю, попрошуся в якусь хату, переночую чи ні, а хоч сі зігрію троха, бо тут мені ропавка й цицьки дасть (В. Шкляр);

Ну, знаєш! Тобі нічим не вгодиш, – сказав я. – Ти пес-бурлака, а мені ще треба сі женити. Чоловік мусить когось лишити по собі, не? Тобі добре, ти, либонь, сотні цуциків пустив на світ. Га, Крісе? (В. Шкляр);

Так цей нескінченний натовп продовжував волати й вимахувати якимись кожухами, свитинами, сукнями, сорочками, піджаками та бюстгальтерами, але кричав безгучно! (П. Яценко);

Він каже, тоді гамериканці допоможуть, – Соломійка таки не витримала і своїх п'ять грошів у балачку вставила (В. Лис).

Він винайшов для себе формулу абсолютного щастя, шукаючи відповідей у запереченнях і протилежностях: мудрість – у дурості, велич – у ницості, багатство – у бідності, любов і близькість – у віддаленості й розлуці (С. Андрухович).

Е, сусідко файна! Шеслива ти, шо твій, ади, не п'єт та й не збиткуєси над тобов. А йк мій що ннина Божа п'єний з коршми приходит та б'є мене, гівну ногами копає. З хати вігонит, а сам із любасков си набуват. Та не встидаєси добрих людей, на гіти си не дивит. Йой... побило мене трома нишестями... шеслива ти, сусідочко... ніц того не знаєш. Тихо у вас, ік у церкові. Лагідков усе йдет, супокійно... (Г. Хоткевич)

Брехня містить у собі правду. Неіснування розповідає історію припиненого існування або того, що могло б існувати (С. Андрухович).

Бо справжні львів'яни – це велика родина, la familia, мафія, де всі підтримують одне одного своїми ненастанними пліткуванням, зацікавленням, заздрістю, ненавистю, котра межує з любов'ю, настирливою увагою (Ю. Андрухович)

... буряки варяться найдовше, тож закидати їх треба першими, потому морква, далі картопля, чи то пак банз або картошечка... (Н. Сняданко)

В інтонаціях розповіді – нехить і підозра. Погано пам'ятаю, нічого про нього не знав. Так собі – читав якийсь дріб'язок, якісь дрібнички, дурнички, абищиці, витребеньки, цяцянки, нікчемниці, марниці (С. Андрухович).

Німецька дійсність Петрова знедійснилась у квітні 1949-го (С. Андрухович).

От якби він тільки сказав – я б такої їм ковбаски буженої принесла, що в берлінах і цюрихах пані Леся б тільки про неї потім і розказувала. Приходило б красне панство у салони, їло свої профітролі та салямі, а пані Леся б говорила: добре все у вас тут у версаях, але такої ковбаски, як готує Августина Рабинюк з Яворова, ви не пробували (М. Лаюк).

Та такі двері, що всім дверям двері. Та такі вікна, що всім вікнам вікна (М. Лаюк).

...бо так воно є в безконечному світі, що денно і нічно, у спеку і в зливу, у сухові і в заметілі, під час баталій і перемир'я, у мить народження і в годину смерті витають над Землею безконечні людські молитви – величні і скромні, дзвінки і приглушені, з надривом чи шепотом, ніким не дириговані й не контрольовані, коли в такт, коли не в ноту... (М. Матіос).

Хоча в цю мить зрозуміла, що сором сьогодні навіки покинув її - лишився самий страх. Лютий. Жахкий. Тваринний (М. Матіос).

Йшлося про консолідацію в боротьбі проти Півмісяця, як у листах називали Османську Імперію, про створення спільного фронту та міцного економічно-політичного союзу (О. Українець)

Платформою снувало безліч людей: бідні й багаті з чемоданами, черезплічними сумками і просто; чоловіки, вбрані в маринарки і прасовані на кант штани, і чоловіки, які називали свої маринарки «анцугами»; жінки в літніх сукенках і капелюшках та жінки в свитках і хустках – все це юрмище шукало свої вагони, шукало вагонах свої купе чи лавки і розсідалося, діставало газети, дзеркальця, яблука, папіроси, віяла, пиріжки, домашню махорку і дорогу вірджинію, львівські пива та угорські вина, заговорювало до випадкових знайомців та вкладалося спити (О. Українець).

Пошуково-творчі завдання

1. *Доберіть синоніми до словосполучень із словом кришталевий. Уведіть словосполучення в речення різних стилів.*

Кришталеве небо, кришталева вода, кришталевий учень, кришталеве повітря, кришталева ваза, кришталева совість, кришталеві звуки, кришталева людина, кришталевий сміх, кришталеві почуття.

2. *З'ясуйте значення поданих полісемантів. Виберіть одне слово з поданих та складіть стільки речень, скільки воно має значень.*

Жадання, живлення, зусилля, іронія, корозія, культура.

3. *Складіть речення зі словами у прямому і переносному значеннях.*

Залізний, сніговий, вовчий.

4. *До поданих речень доберіть інші, у яких виділені слова були б омонімами.*

Правда подорожує без **віз**. Я на сторожі **коло** них поставлю слово. Антонія дуже мила дівчина. Бігти по зеленому **полю**.

5. *Уведіть слова у речення. Поясніть, яке мовне явище вони ілюструють.*

Догори – до гори, по-перше – по перше, настав – на став.

6. *Доберіть антоніми до слів брати, кричати, боронити, абстрагувати, бездарний.*
7. *Прочитайте речення. Випишіть з них синоніми. Продовжте синоніміїний ряд. Доберіть приклади багатоконпонентного синоніміїного ряду.*

Надворі розгулялася сніговиця. Так мело й кидало об мури снігом, що двір потопає у шаленому хуговії.

Хуга ще дужче кидала снігом об мури й гула, наче трубила в кулак, вибиваючи з них Господній спокій.

Ви поклали за нього себе ще до того, як шлях перемели завійниці.

Вщухла в Острозького на душі хурделиця: й Острог його, і великі плани на нього.

(М. Ткачівська)

Обговорюймо! *Українська мова багата на синоніміку. Обшир синоніміїного ряду засвідчує релевантність певного поняття для мовної спільноти. Звично, що слова мають 10-20, а то й 30–40 синонімів. Однак це характерно не для усіх номенів. Якщо проаналізований вище фрагмент – це, так би мовити, хрестоматійний приклад, то є й не такі загальновідомі ряди. Скажімо, як у розмові Блаженнішого Святослава з Оксаною Забужко в «Апокрифі» Лесі Українки:*

До тої міри,. О для того, щоби дати їм зрозуміти, чи цей воскреслий Христос не є привидом, каже Христос: «Дивіться, я не привид, дух тіла і костей не має, а я маю», і каже до апостолів: «чи маєте щось з'їсти?», – бо дух не їсть ніколи, і Йому подали крижку меду. Я пам'ятаю одного свого професора, який нам пояснював, чому саме медову вощину дали воскреслому Христові з'їсти: тому що, коли хтось кусає цю крижку меду, лишаються відбитки зубів. < >

Я перепрошую, а де це, про медовий щільник? < >

Вони ж подали йому кусника риби печеної та стільника медового. І взявши, він їв перед ними (Лк. 24:36-43) («Апокриф», с. 107)

Тож узагальнюймо: які слова мають багато синонімів і чому?

8. До поданих іншомовних слів доберіть з довідки українські відповідники. Укладіть таке ж завдання.

Інформація, жанр, факт, конкретність, оперативність, лаконічність.

(Повідомлення, різновид, подія, точність, вчасність, стислість)

9. Вкажіть джерела фразеологізмів, з'ясуйте їх значення.

Нюхати порох, суєта суєт, я тебе породив, я тебе і вб'ю, пута Гіменей, між Сціллою і Харибдою, страшний суд, архімедів важіль, аттична сіль.

Взірець. О. Микитюк пропонує до скалькованих фразеологізмів самотні відповідники. Доберіть ще такі приклади.

Насильно милим не будеш – на милування нема силування;
збити з толку – збити з пантелику;
легкий на помині – про вовка промовка, а вовк у хату;
терпіння луснуло – терпець увірвався [5, 229].

10. Прочитайте та поясніть значення виразів. Продовжте перелік.

Батько історії, батько комедії, батько української історії, батько українського театру, батько українського анархізму, батько української прози, батько української комедії ... (Коломієць М., Регушевський Є. *Короткий словник перифраз*).

11. Доберіть назви різних видів взуття, головних уборів тощо. Коротко розкажіть про них.

12. Доберіть до поданих словосполучень нормативні для сучасної української мови.

Граючий малюк, хвилюючий момент, танцююча пара, захоплюючий фільм, інтегруючий момент, обіцяючий золоті гори, координуючий момент, переконуючий доказ, закликаючий до опору

мітинг, виснажуюче тренування, багатообіцяючий студент, абсорбуюча речовина.

Взірець. Прочитайте й прокоментуйте запропоновані варіанти:
отмирающий – напіввідмерлий
превращающийся в пыль – напівспорохнявілий
зияющий – без дна

13. Знайдіть для поданих словосполучень рівноцінні відповідники.

Звільнити з обійманої посади, має вражаючий вигляд, заходи щодо збереження оточуючого середовища, пануючий на своїй землі господар, обмежуючі ребра трикутника.

Взірець: *постійно діюча комісія – постійна комісія.*

14. Зредагуйте словосполучення та речення.

Вірно відповідати, падати вниз, получити освіту, преїскурант цін, здати екзамен, долоні рук, розділити на дві половини, жіночий лікар-гінеколог, жодна копійка грошей, народний фольклор, вперше знайомитися, кожна хвилина часу, мій автопортрет, різні всілякі об'єднання, проїжджа частина бруківки, гості прийшли з візитом, менша половина, широко поширений, сьогоднішній день, дивне диво, відступати назад, сукня трохи жовтувата, передовий авангард, брудні плями, розкрити книжку, закрити вікно, заставили зробити, мій колега по роботі, складові частини.

Поміркуйте, чи варто редагувати такі речення:

Перед глядачем – найщиріша щирість, неприкрита відданість (С. Андрухович).

Йому замало просто тіла, він зображає тіло якнайтілесніше... (С. Андрухович).

Пришпоривши коней, військові чини рушили до ратуші крізь стрій вишикуваних солдатів із піднятими над головами шаблями з такою незалежною і гордою пихою, нібито вони ввійшли переможцями чи не у сам Єрусалим (М. Матіос).

15. Прочитайте уривки. Скажіть, які їхні мовні особливості? На вашу думку, це характеристика мови автора чи стилістичний прийом?

1. – Хотів провідати й запитати, як ти? Бачу, досі лежнем лежиш і кутки підпираєш, – спробував пожартувати Василь-Костянтин. – Час на ноги зводитися.

- Спасибі на доброму слові. Сам бачиш, підупав я на силах трохи. Щось довгенько на перинах вилежуюся й ворон лічу. Тільки з вікна визирую, як сич із дупла. Та, бач, тисну шальки на свій бік і от-от на ноги зведуся, – говорив крізь силу Ілля (М. Ткачівська).

2. – Хто вітрові служить, тому димом платять, – заледве усміхнувся кутиками губ Ілля.

– Час узяти гору над усіма вітрами й до осені готуватися. Ти з тих, у кого все, як в окропі кипить, а тут залежав уже свої боки, Ілька.

– Ох, залежав, Федоре, - прошепотів Ілля, - далеко від мене ця осінь. Для мене кожен день на волоску висить. Мій час, як мак начетверо, друже (М. Ткачівська).

3. У замку всі знали: княгиня була прудкою і неспинною. Могла на два міхи кувати без рісочки втоми. Та показати, де козам роги правлять, було її пристрастю. Коли Беата була при справах, не мала часу давати на горіхи. Та щойно між орудками з'являвся просвіток, роздраконювала всіх, хто потрапляв під руку, проперчувала за абияку роботу, розпікала за вічні хиби й розпушувала при дворі неспокій.

Беата любила ламати лід і ставити все з ніг на голову, впиратися рогом і правити своє. Вона – княгиня! Коли їй здавалося, що щось не по її (а «не по її» було майже щодня), вона добряче в'язала дулі, а відтак подавалася на стрільбище і брала до рук лук, або ж поспішала на полювання, чи вряди-годи сідала у свій ридван і мчала до Кракова, щоб глитнути тамтешнього повітря. А як там? Та квапила час, то барилася. Ніхто не знав. Що діється в її душі. А коли поверталася, знову знаходила кістку в молоці. Тоді вкотре з гуркотом валилися стіни спокою, зривалися усі корки вулканів і лава заливала кожного, хто потрапляв під її гарячу руку (М. Ткачівська).

16. Підберіть тексти письменників. Прочитайте їх одногрупникам. Чи вдалося упізнати автора слів? Які ознаки ідіостилю письменника роблять його упізнаваним?

Обговорюймо! Для ділового мовлення характерне послуговування стандартними висловами та специфічною фразеологією. Та мовознавці все ж радять уникати деяких закріплених висловів та пропонують вживати більш українські форми. Проаналізуйте взірець. Які ще стандартні вислови варто замінити?

Взірець. Належним чином – як належить,
завірити документ – засвідчити документ,
нема можливості – незмога,
приводити приклад – наводити приклад,
проливати світло – висвітлювати,
стати в нагоді – знадобитися,
нарікати – ремствувати [5, 231].

17. Прочитайте текст. Поміркуйте, які стилі поєднані в ньому. Визначте стилістичні особливості тексту.

За пеленою цієї отупілості вона провела всю війну. Писала йому листи: у мене все добре. Вчора падав дощ. Приходив майстер, налаштував піаніно. Але я геть розучилася грати. Мало того, що не можу нікого народити, то ще й грати не можу.

Він писав листи їй: у мене все добре. Не знаю, чи зможу написати тобі наступного разу, бо завтра починається відповідальна операція. Тільки ти не хвилюйся, моєму життю нічого не загрожує. Фронт просувається на захід, очищає простір для нас з тобою. Невдовзі я заберу тебе сюди, і ти побачиш, як тут добре: положисті горби, ліси, ріки, чисте повітря. Звичайно, не зараз. Зараз у повітрі вибухи, /сажа і дим. Але вже скоро, зовсім скоро. Цілую. Люблю. Твій.

Вона писала: ти казав, щоб я пошила собі пальто, але не сказав, із якої тканини і з яким візерунком. Я щодня ходжу дивитися на тканини, але жодна мені не подобається. Твід чи габардин? Мабуть, я хочу кашку. Але чи не писав ти мені, що тобі більше до вподоби ялиночка? Чому ти так довго не відповідаєш? Тобі стало нецікаво писати мені листи? Це тому, що я не можу народити тобі дитину? Я вже тобі набридла? У тебе є інша? Куди ти зник? Що сталось? (С. Андрухович)

18. Прочитайте поезію. Поясніть на її прикладі поняття «алюзія», «ремінісценція». Яка їхня роль в художньому тексті?

«Страшні слова, коли вони мовчать...» –
Колись розумна ствердила людина,
Бо рідним словом реквієм святим
Живе у кожному серці Батьківщина.

Хтось завжди поруч, хтось на чужині,
Та всіх вогонь любові нас єднає,
Вона ж бо – Мати, любляча й проста,
Вона, мов сонце, всіх нас зігріває.

Летять роки, закутані в віки,
І час навчив усіх нас виростати,
Бо доки слово рідне на устах,
Доти Україна зможе розмовляти.

Вона благає ясності душі,
Бо не в могилах предків наша сила.
Хто українці – «маса чи народ»?
Невже забули все, що доля вчила?

«Ми єсть народ», ми – правда, ми – віки!
І сивий прах історії за нами,
Це наша Мати, ми її сини,
Тож станьмо врешті сестрами й братами.

І хай йде час, він буде нестрашний,
Його безсмертя озоветься дзвоном.
Моя Україна-Мати і мій хрест –
Хай стане це для нас усіх законом!

Законом серця, гідності й відваг.
Почуй же, вітре, крик мого народу,
Бо роду з рідним словом на устах

Не буде в цьому світі переводу! (Х. Щепанська)

Література

1. Гринчишин, Д. Г., Сербенська, О. А. (1986). *Словник паронімів української мови*. Київ : Радянська школа.
2. Кочан, І. М., Токарська, А. С. (1996). *Культура рідної мови : Збірник вправ і завдань*. Львів : Світ, 1996. 232 с.
3. *Культура мови : від теорії до практики* : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред. Л. Струганець]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.
4. *Культура української мови* : довідник / за ред. В.М. Русанівського. Київ: Либідь, 1990.
5. Микитюк, О. (2017). *Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки* : навч. посібник. Львів: Видавництво львівської політехніки.
6. Струганець, Л. В. (2000). *Культура мови. Словник термінів*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
7. *Словник синонімів української мови : в 2 т.* / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ.: Наукова думка, 2006.
8. Полюга, Л. М. (1987). *Словник антонімів*. Київ : Радянська школа.
9. Пономарів, О. (2004). *Культура слова. Мовностилістичні поради*. Київ: Либідь, 2004. – 240 с.

Граматичні норми української літературної мови

Граматична норма визначається системою слівформ, абстрактними граматичними значеннями, морфологічними категоріями, а також охоплює явища, пов'язані з функціонуванням слова в реченні, синтаксичними зв'язками та відношеннями речень, правилами побудови простого і складного речення тощо. Ці норми поділяють на морфологічні (уніфікують вибір варіантів морфологічної будови слова), словотвірні (координують вибір, розташування та сполучення у складі слова морфем), синтаксичні (вибір варіантів побудови словосполучень і речень) [4, 124].

Словотвірні норми української мови

Теоретичні відомості

Найактивніше у творенні іменників-назв осіб за локативною ознакою послуговуються словотвірним типом із суфіксом -ець: американець, британець, миргородець, дніпровець, гаївець тощо.

Таким же словотворчим засобом користуємося за творення при кінцевому суфіксі -івк-: Петрівка – петрівець, Миколаїка – миколаївець.

До кінцевих компонентів -город/-град, -піль/-поль також приєднуємо суфікс -ець: Новгород – новгородець, Бориспіль – борисполець.

Якщо ж твірна основа закінчується суфіксами суфіксами -иць, -ськ-/-цьк-, то словотворчим засобом слугує -анин: парижанин, вінничанин, мінчанин.

Активне побутування в мові назви жителів на -чанин спричинене впливом російської мови. Тож сьогодні не варто ними послуговуватися, окрім випадків, для яких це є єдиним словотворчим засобом, пор.: Львів – львів'янин тощо (Володимир Олексенко).

Завдання на відтворення знань

1. Пригадайте, скориставшись правописом, зміни приголосних перед -ськ- при творенні нових слів. Укладіть словничок винятків.

Пошуково-творчі завдання

1. *Утворіть від поданих географічних назв номени жителів таких населених пунктів.*

Павлівка, Луцьк, Париж, Севастополь, Крижополь, Катеринопіль, Суми, Біла Церква, Трускавець, Борислав, Ніцца, Турка, Волинь, Сибір, Тбілісі, Барселона, Лондон, Нью-Йорк.

Прочитайте уривок художнього тексту та мовознавчий коментар до нього. Чи погоджуєтесь ви з науковцем? Чи передає вибір способу творення слова певну характеристику людини, яку тим словом називають?

Кілька разів на рік «ровенчани», вони ж «рівняни», вбиралися у святковий одяг, видобувши його у надрах шаф, відчистивши й відпрасувавши (О. Ірванець, Рівне / Ровно (Стіна)).

Автор прагне створити формальне враження тотожності названих понять, проте, утворені від російського (Ровно) та українського (Рівне) варіантів назви міста, ці формально надмірні елементи водночас вжиті як протилежні поняття, утворюють контекстуальну антонімію (О. Книш).

Прокоментуйте інший приклад.

Самі вареники бабушка Альона робила так: спершу відрізала подовгасті смуги, розкачувала їх на дошці, а тоді спритно нарізала однакові пухкенькі чотирикутники. ... Бабця Софія називала вареники «пирогоми», а варянички – «вареницями»... (Н. Сняданко).

Чи знаєте ви, як утворилося слово пиріг і яке його значення?

Назва **пиріг** походить від праслов'янського *pirogъ*, утворене від *pirъ*, яке означає «бенкет» («пир»).

2. *Утворіть назви осіб за моделлю «людина, яка займається чимось». За змоги підтвердіть це прикладами.*

Взірець. Новина – новинник, новинар: 1. Іноді бувалі новинарі опираються вимозі подавати різноманітні матеріали для веб-сайту. 2. Наша місія – обговорювати це, обговорювати по можливості відсторонено, не займаючи позиції ні тієї, ні іншої сторони, усвідомлюючи, що журналіст, особливо новинник – це всього-на-всього комунікатор, провідник між точками зору, а не цар, бог, пророк, суддя чи прокурор (Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики, 2013 (авт. Є. Карпіловська та ін.). С. 243.)

Кран, облік, комп'ютер, рілля, стрільба, танець, спорт, буріння, свердловина, ресторан, бар, піца, піар, кліп, новина, АТО, поліція.

3. *Наведіть приклади назв людей за професією з такими суфіксами: -ник, -яр, -іст, -ець, -ор, -ар, -тель.*

Взірець. Мас-медііст, мас-медійник, жінка-медійниця, медіааналітик, медіа-бос, медіапедагог, медіа-директор, медіаексперт, медіавласник, медіа-кілер, медіакоординатор, медіа-критик, медіа-менеджер, медіа-пастир, медіа-юрист.

Прочитайте поданий перелік назв осіб, утворених за моделлю «людина, яка займається чимось», зафіксований ідеографічним словником нової лексики (Активні ресурси сучасної номінації, 2013 (авт. Є. Карпіловська та ін.)).

Чи можете ви сказати, чим займаються усі ці люди? Чи простежується послідовність у написанні слів? Як це унормовано в чинному правописі?

*Порівняйте ці переліки професій. Чим зумовлена з'ява такої кількості складних номенів з частиною **медіа**?*

Чи знаєте ви, чим займалися драч, гайдай (гайдар), лимар (римар), стельмах, шаповал? Чи знаєте, чим займалися умільці з наступного уривка? Відшукайте значення невідомих слів. Які маловідомі професії чи роди діяльності ви знаєте?

А тому, наче із рогу достатку, з Божої волі Земля Буків почала наповнюватися різними і всякими умільцями: лісорубами, ковалями,

мельниками, мулярами, столярами, шевцями, пекарями, теслями, гончарями, плотогонами, їзовими, шинкарями, орачами, чабанами, кушнірами, мольфарами, бляхарями, складувами, годинникарями, ювелірами, лимарями, каменярами, кравцями, ткачами, чинбарями, гешефтарями, мисливцями, вівчарями, вчителями, писанкарями, службовцями, мірошниками, сажотрусами, пастухами, кухарями, садівниками, спекулянтами, гутниками, балагулами, рільниками, купцями, лісниками, примівниками, крамарями, вишивальниками, рибалками, двірниками, музикантами, служниками, винокурами, ложкарями, шапкарями, м'ясарями, зваричами, лопатниками, каретниками, офіціантами, льонарями, токарями, перукарями, військовиками, лозоплетінниками, різунами, жебраками, палітурниками, промисловцями, гірниками, ескулапами, кондитерами, покрівельниками, візниками, злодіями, землекопами, змієловами, повіями, бакалійниками, фармацевтами, сукноробами, маклерами, лахмітниками, хутовиками, дримбарями, проповідниками, склорізами, пройдисвітами, чардашами, нотарями, бриндзарями, шкуродерами, грабіжниками, колодіями, лайдаками, мандрівниками, жерстяниками, сторожами, каліками, шахрарями, вуглярами, сницарями, резешами, бондарями, побережниками, гендлярями, гарбарями, косторізами, виноробами, кримінальниками, солеварами, мосяжниками, римарями, тарниками, філантропами, кожум'яками, негоціантами, розбійниками, ватагами, гонтарниками, стрункарями, сіячами, прошаками, косарями, гробарями, адвокатами, крадіями, бовгарями, собакобоями, пожежниками, банниками, причепторами, голкарями, повитухами, водовозами, зброярами, сап'янниками, капелюшниками, співаками, шорниками, грибниками, мідниками, сідельниками, броварями, миловарами, бджолярами, канатниками, друкарями, ватаманами, молочарями, ворожбитами, каменоломами, полатайками, священниками, цурковарами, митниками, каларашами, брехунами, голосільниками, бутинарями, приборкувачами вогню і змії, золотарями, передеріями, трембітарями... (М. Матіос)

З якою стилістичною метою нанизано стільки тематично близьких іменників? Проаналізуйте лексику цього речення.

Пригадайте (а за потреби – простудіюйте в чинному правописі), які закінчення мають іменники II відміни у родовому відмінку однини, орудному відмінку множини.

4. Виправте речення. Поясніть характер помилок.

Київляни дуже гостинні люди. Ми дуже любимо словацькі пісні. Продавщиця подала морозиво. Тернопілець дає інтерв'ю. Патрулювання вулиць стало необхідністю. Маркирування наборів займає багато часу. Голова поставив на обмірковування зібрання питання про утворення комісії постачання. Концерну на постійну роботу потрібні робітники таких спеціальностей: автокрановщики, шліфувальщики, айтишники, комп'ютерщики. Самий кращий кахель знаходиться на вулиці Нафтовиків.

5. *Напишіть коліскову пісню або казку з використанням слів із зменшено-пестливими суфіксами.*
6. *Складіть речення зі словами міжвоєнь, хитрюгель, непереодягнутість, сусідити. Запишіть кілька своїх новотворів.*
7. *Прочитайте текст. Поясніть, як назва цукерок передає особливості менталітету.*

«Щоправда, більше, ніж птисі (еклери, заварні тістечка), Софія любила цукерки «Тайойки» від Залевського, бо колись мама, купивши їх, розповідала, що ця назва походить від вигуку «та йой!», яким львів'яни можуть передавати які завгодно емоції: здивування, обурення, недовіру, переляк, захоплення» (Н. Сняданко)

8. *Заповніть таблицю, запропоновану М. Пігур [5].*

Словотвірна база	Дериваційний засіб	Спосіб словотворення
дерево	-ан-	
прорубати	-0-	
текст	під-	
гора	під-...-j-	
зуби	без-...-ий	
бігти	роз-...-ся	
білолиций	зміна синтаксичної функції і парадигми слова	
кабінет і аудиторія	процес складання слів	

чорні крила	процес складання основ
районна рада	скорочення компонентів словосполучення
сього дня	зрощення словосполучення
хитра лисичка	зміна семантики

Морфологічні норми

Теоретичні відомості

1. Власні невідмінювані іменники належать до того ж роду, що й загальна назва: Конго – ж. р. (річка).

До чоловічого роду належать невідмінювані іменники, що йменують осіб чоловічої статі, тварин і вітри (аташе, гризлі, торнадо), до жіночого – осіб жіночої статі, мови та риб (леді, бенгалі, фугу), а середнього – назви неістот (авокадо, рагу, каное).

2. Іменники чоловічого роду в родовому відмінку мають закінчення:

-а, -я: назви істот, конкретних предметів (назви дерев, технічних реалій, терміни, відрізків часу, грошових знаків, органів і частин тіла, житлових приміщень і предметів побуту, одягу і взуття, населених пунктів тощо);

-у, -ю: абстрактні іменники (назви якостей і властивостей, почуттів і хвороб, процесів, станів, властивостей, філософських і літературознавчих понять, явищ природи, іменники на позначення сукупності, назви просторових понять, речовинні іменники тощо) [6, 107–112].

3. В орудному відмінку однини іменники жіночого роду I відміни твердої групи мають закінчення -ою, м'якої та мішаної -єю, -єю (після голосного, м'якого знака, апострофа) [6, 103]

Завдання на відтворення знань

1. Пригадайте, скориставшись правописом:

- закінчення іменників чоловічого роду у формі Родового відмінка однини;

- закінчення іменників жіночого роду у формі орудного відмінка однини;
- дієвідмінювання дієслів.

2. *Допишіть прикметник до поданих географічних назв. Підсумуйте.*

..... Капрі, Баку, Осло, ... Міссурі, ...Онтарію, ... Нансі, ... Марокко.

3. *Випишіть іменники чоловічого роду. Підсумуйте.*

Кашпо, таксі, пюре, денді, аташе, манго, суфле, фламінго, цеце, купе, ескімо, поні, цунамі, фрау, торнадо, грего, барбекю, рефері, івасі, комі, ампула, есе, салямі, інтерв'ю.

4. *Поставте подані іменники чоловічого роду у формі родового відмінка однини.*

Кінь, трамвай, грім, дуб, зошит, куб, метр, том, рахунок, гол, степ, Дніпро, Львів, бік, крок, віск, мед, бій, хлопець, паркан, дах, будинок, інститут, журнал.

5. *Поставте іменники у формі орудного відмінка однини.*

Каша, парта, свічка, надія, Марія, межа, карта, дошка, фабрика, круча, онука, картина, дитина, ковбаса.

6. *У яких словах порушено норми творення форм прикметника?*

Свідоміший, найніжніший, пречудовіший, ближчий, тихіший, більш гарний, самий юний, пресильніший, найпередовіший, самий старанний, більш виразніший, самий кращий, чистіший, коротший.

З якою метою письменниця творить нетипові прикметникові та прислівникові форми?

Йому замало просто тіла, він зображає тіло якнайтілесніше... ;
Уяви собі найнікчемнішого серед нікчемних (С. Андрухович).

7. *Знайдіть неправильні дієслівні форми 2-ої особи однини теперішнього часу.*

Несеш, стоїш, водиш, їсиш, плачеш, рожаєш, згрібаєш, дасиш.

8. *Утворіть форми 3-ої особи множини від інфінітивів:*

Шити, бити, молоти, боротися, копати, полоти, зеленіти, гнати, нести, носити, іти.

9. *Доберіть нормативні синоніми до дієприслівників:*

Захоплючий сюжет, захоплюючі краєвиди, захоплюючі мрії; існуючий правопис, існуючі ціни, існуючі зауваження, існуючі кордони, існуючий розпорядок.

10. *Поєднайте числівник з іменниками.*

1,5 + відро, книжка, кілограм, метр, відсоток, копійка, збірка.

11. *Поміркуйте, норми вживання якої частини мови порушено.*

Виключні здібності, горбушка хліба, вірний спосіб, лід зрушився, особняк, одягти чоботи, піднімаються проблеми, ставити до відома, співпадають дані, більша половина учнів, більше місяця, з других підрозділів, одна й та сама вартість, пару квіток, по інерції, по силам, для продажів, їхати по справі, по неуважності, по старих цінах.

Пошуково-творчі завдання

1. *Прочитайте уривок. Яку функцію виконують у ньому прикметники?*

Зверніть увагу на розділові знаки. Прокоментуйте їх.

Тут мешкали волелюбні, горді, співочі, меланхолійні, лагідні, мрійливі, іноді до краю вперті та завжди до безтями вродливі, що аж збивало з пантелику, русинки й русини, гордовиті, зарозумілі, недоступні, непокірні, вабливі, граційні й шляхетні польки та поляки, поціловані сонцем у лик чорноокі турки, запальні, голосні, енергійні, темночубі волохи, закутані в пишні тюрбани незламні та вільнолюбні

чорноволосі вірмени, причіпчиві й надокучливі, але вродливі та вогнисті цигани, легкокрилі й мов з каменю тесані греки, витяжні й неподатливі московити та серби... Яке розкішне розмаїття народів, яка неповторна мозаїка відчуттів! (М. Ткачівська).

2. *Прокоментуйте стилістичну функцію дієслів у поданому уривку.*

Чого й кого лиш нема на львівському ринку! Навкруги стоять, сидять, вештаються, бігають, мовчать, гомонять, насвистують, викрикують, закликають, сперечаються, торгуються, роздивляються, торкаються, щупають, прицмокують, купують, продають... (М. Ткачівська).

Чи нормативні подані в тексті дієслівні форми на –ся? Чи можна так сказати про дієслова у таких реченнях:

Виbachаюся, що перебила.

Я нервуюся через іспит.

3. *Завдання на вибір:*

- Опишіть свій день, використовуючи лише прислівники.

- Напишіть оригінальне привітання з певною подією, уживаючи займенники різних розрядів.

- Прочитайте в книзі Я. Радевича-Винницького «Етикет і культура спілкування» (ст. 144) про завуальовані форми відмови в культурі народів (щодо часток не, ні). Доберіть делікатні форми відмови.

- Доберіть приклади ненормативних сполучень слів із прийменниками.

Синтаксичні норми

Теоретичні відомості

Однією з найпоширеніших вад мовлення є помилкове вживання конструкцій прийменника з іменником (особливо з прийменником по) [4, 130]. Також уваги потребують речення з відокремленими обставинами, вираженими дієприслівником чи дієприслівниковим

зворотом (нормативні лише ті конструкції, в яких виконувач основної і додаткової дії один).

Під впливом однієї із слов'янських мов ми часто надуживаємо прийменником по. Більшість таких конструкцій варто замінювати іншими прийменниками (в, на, з, за, до, для, через) або іншими безприйменниковими зворотами. Прийменник по вживаємо для передачі просторових, часових, обставинних та об'єктних значень [7, 328].

Завдання на відтворення знань

1. Зредагуйте подані словосполучення.

Екзамен по українській мові, працюють по нестабільному графіку, поїхати по справах, надіслати по пошті, вказати по-батькові, виконати по наказу, по великому рахунку це не має значення, по неділях, по діючих правилах, помилилася по неухважності, відповідати по закону, виступ по темі, формувати по галузях.

2. Зредагуйте речення.

Заходячи у вагон, у валіз відірвалися ручки. Підходячи до лісу, пролунав стукіт дятла. Зайшовши в кімнату, стало жарко. Приїхавши до Львова, її поселять. Працюючи швидко, роботу закінчено. Зібравшись на площадці, почалися збори. Повернувшись додому зі школи, його обняла мама. Стоячи перед хатою, згадувалася дитинство.

Пошуково-творчі завдання

1. Прочитайте повідомлення для третьокласників.

У спонукальних реченнях уживають дієслова наказового способу, що означають дії, які хтось примушує або просить виконати: ідімо, шукаймо (1-ша особа множини), іди, шукай, ідіть, шукайте (2-га особа однини і множини). Форму з дієсловом давайте («давайте напишемо» тощо) не вживають!

Наказ чи заклик можна висловити іншими формами. Наприклад: Підняти вітрила! Хай (нехай) працюють як слід! (*Українська мова. Читання. 3 клас : зошит з друкованою основою у 17 ч. Частина 7 (2)/*

І. В. Гавриш, Н. Ф. Андрєєва, В. І. Пімонова. Харків : СТЕМ ОСВІТА, 2021. С. 34).

Підшукайте інші форми висловлення спонукання. Підготуйте повідомлення з культури мови для учнів початкової школи.

2. *Зредагуйте не властиву українській мові форму присудка з дієсловом-зв'язкою продовжувати. Запропонуйте різні варіанти.*

Львів'яни продовжують мовчати. Китай продовжує розвивати економіку шаленими темпами. На Близькому Сході продовжують гинути люди. Гурт «Казка» продовжує дивувати прихильників. ВООЗ продовжує обстоювати безпечність сертифікованих вакцин. Я продовжую наполягати. ООН продовжує висловлювати занепокоєння. На Сході України продовжує йти війна.

3. *Виправте речення.*

Таку ідею підтримали більшість членів. Чимало студентів не повертаються у село. У записі беруть участь багато знатних молодих співачок. Дуже багато слухачів відгукнулися на пропозицію письменника. Компанія виготовляє золоті каблучки, сережки, перстні та сантехніку. Ми натрапили на Оксану з Василем та їхнього Назарчика з машинкою. Письменник написав нові поезії, вірші і твори. Люди та молодь вийшли на мітинг. Скалічивши палець на лівій руці, мене звільнили з праці. Не дивлячись на складні сімейні обставини, вона поїхала на свято. Довжина акули 3 метра.

Нам повідомили, що захопіть речі та харчі три дні. Дозволити виборочний продаж комунальних будинків в особисту власність, які зв'язані з великими затратами на ремонт, і підведенням комунальних вигод – опалення, води, каналізації, газу. Учениці здавалося, що нібито її переслідують. Широкою популярністю користуються книги С. Жадана та С. Андрухович, які відображають війну.

4. *Проаналізуйте речення та розділові знаки в них.*

Вода здавалося загуслою (С. Андрухович)

Що він може сходити й подивитись на екзотичних рибок там, нагорі (С. Андрухович).

Простір під його гіллям пахне терпкістю, ніби випраний (С. Андрухович).

Його прохолодна тінь дає полегшення, мов аспірин у час гарячки (С. Андрухович).

Я засиджувався в ангарі до ранку – просто сидів і дивився на долоню – як на аркуш (чистий чи обписаний?). як на мапу (вигадану чи вірогідну?), як на плоть (свою чи чужу?) (М. Лаюк).

Небо йому не світило, воно стало мармуровим – ніби й білим, з тонким візерунками хмарок, але таким непробивним, таким, власне, як занесена плита мармуру над головою (М. Лаюк).

... збирати добрі врожаї жита і пшениці, кукурудзи і рапсу, картоплі й анісу, і навіть фенхелю і маку – не задля гендлювання чи розкоші, а суто для власного споживання, ну, і може, зовсім трішки – таки задля гешефту (М. Матіос).

Сусіди-рутени стримували діда: то гріх, любий сусіде Гербертику, землю Божу плугом пороти (М. Матіос).

Аби цінувати землю, її треба, Дарію, заробити, а не слухати брехню дармоїдів (М. Матіос).

Гори, укріті раптовим, несподіваним – на Покрову! – снігом, цієї миті вже не видавалися ні урочистими, ні чистими, ба навіть їхня білість нагадувала неприродну – майже смертельну – блідість облич усіх, хто обступав автомобіль з самотнім Іванком посередині кузова (М. Матіос).

5. *Проаналізуйте фрагменти телепередач на предмет дотримання мовних норм.*

Література

1. *Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики* / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : ТОВ «КММ», 2013.
2. *Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити* / за заг. ред. О. Сербенської. Львів : Світ, 1994.
3. Кочан, І. М., Токарська, А. С (1996). *Культура рідної мови* : збірник вправ і завдань. Львів : Світ.

4. *Культура мови : від теорії до практики* : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; [за ред. Л. Струганець]. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.
5. Пігур, М. В. (2008). *Вивчення словотвору на семантико-синтаксичній основі*: навчальний посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів України. Тернопіль : ТНПУ імені Івана Франка.
6. *Український правопис* (2019). Харків : Фоліо.
7. Уліщенко, О. (2016). *Мова чудова*. Харків : Vivat.

КОМУНІКАТИВНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Теоретичні відомості

Комунікативні ознаки мови – реальні властивості її змісту і форми; сумарна оцінка рівня досконалості володіння літературною мовою. Сьогодні виокремлюють понад п'ятдесят комунікативних ознак культури. Серед них виділяють домінантні: правильність, точність, логічність, образність, багатство, різноманітність, доступність, змістовність, експресивність. Важливими вважаємо також такі ознаки, як доречність, чистота, виразність, стислість. Це позитивні якості мови. Негативними ж є мовні та комунікативно-прагматичні помилки, вульгаризація, бюрократизація, двозначність, надуживання запозичень [3, 42-49].

Лінгвальними ідентифікаторами правильності є дотримання норм усіх рівнів мовної ієрархії, точності – знання значень та оптимальний вибір слів, чистоти – відсутність позалітературних елементів, багатства – активний словник мовця, різноманітності – семантична й граматична синонімія, доступності – уникнення маловідомих слів, експресивності – наявність експресивно маркованої лексики, стилістичних фігур і тропів [3, 50–55].

Завдання на відтворення знань

1. *Поясніть різницю у значенні та вживанні таких слів:*

- батько, тато, татусь, неньо,
- вираз, вислів,
- завдання, задача,
- посмішка, усмішка,
- наступний, такий,
- замерзнути, змерзнути,
- зустрічатися, траплятися, натрапляти, надібувати, бувати,
- одержати, отримати, дістати, здобути,
- привести, призвести.

2. *Прочитайте тексти. Поміркуйте, якими комунікативними ознаками вони наділені та яких бракує.*

Одного вечора, коли крамницю зачинили, Півник злетів з палички, на якій стільки днів слухняно простояв, і випурхнув через квартиру, що була трішечки надбита.

Півник вирішив знайти того хлопчика, що хотів його купити, щоб довести йому, що він і справді смачний. Але спробуй знайти хлопчика у такому великому місті, якщо не знаєш навіть, як його звати!

Тим часом стемніло, і Півник задумався, де б йому переночувати. Він спустився на камінчик і враз пригадав, що продавець сказав татові хлопчика (Ю. Винничук).

Устина незрозуміло фиркнула.

- А ось так і можна! З часом людина звикається з усім. Звиклася й я. Хоча іноді бажається просто вбити ту потвору. Та не дивися на мене так, не я єдина перетерпаю подібні страждання. Скільки дівчат змушені вступати до шлюбу з нелюбами з волі батьків своїх жорсткосердних, котрих зовсім не цікавить те, що на серці у дитини й чи бажає сама вона ставати дружиною вибраного батьком мужа. Це нікого не цікавить і не обходить, й такі батьки, як твій, - - то є велика рідкість зараз. І тобі можна лиш тільки позаздрити – станеш дружиною такого красеня, як Мстислав (Д. Гнаткко)

Блін. Схоже я вже надто довго стою, але я ще не визначився зі стількома фундаментальними питаннями! Блін. Блін. Що робити? Зараз спалюсь!

Так! Все Візьми себе в руки і плавно, як човник по воді, просочися всередину (В.Ананьєв).

Пошукові-творчі завдання

1. Поєднайте паронімічні прикметники з іменниками. Доберіть свої приклади.

Авторитетний//авторитарний, гарантований//гарантійний,
дивний//дивовижний, виголошувати//оголошувати//проголошувати,
припускати//допускати, корисливий//корисний.

2. З'ясуйте значення слів білет, квиток і введіть їх у речення.

3. *До наведених іменників доберіть прикметники: відносини, відношення, взаємини, стосунки.*

4. *Подані слова ввести у речення.*

Зміст – значення – смисл. Бульвар – проспект – авеню – шосе. Шар – прошарок – верства. Майдан – площа – плац – пляц. Путівець – гостинець – стежка. Автентичний – оригінальний – справжній. Самостійний – незалежний – суверенний. Пихатість – бундючість – гордість.

5. *Опишіть згаданий у тексті колір. Доберіть інші назви незвичних кольорів, опишіть їх. Про яку ознаку культури мови свідчить наявність у лексиконі цих назв?*

Обшита золотом сукня пишними рукавами кольору індиго та глибоким декольте підкреслювала її бюст і засвідчувала вишуканий смак і статус (М. Ткачівська).

6. *Доберіть до поданих слів означення-характеристики. Які контекстуальні антоніми та синоніми можна дібрати до них?*

Слово, пісня, земля, дівчина, туман, місяць, дощ, день.

7. *Знайти у реченнях зайві слова, вилучити їх.*

Багато років тому назад жив на світі мірошник Панько. Я знову повернувся назад в Україну. У човні сиділи, позвішувавши ноги вниз, два кирпаті хлопчики. Уперше ми познайомились у Катрусі. Сьогодні передбачають +4° тепла. З маленького малечку треба вчити дітей любові до Батьківщини. Під час років Другої світової війни було знищено безліч сіл і містечок. Вона йде попереду, а маленькі ведмежата йдуть за нею позаду. Місяць березень був теплий. Це дуже перспективний на майбутнє шахіст. Попросили в офіціанта прейскурант цін. Яка ваша адреса проживання?

8. *Виправити речення.*

1. Мисливець наскочив на зайця. Він злякався. 2. Дідусеві Миколки принесли листа, коли його не було вдома. 3. Майстерня

оббиває двері шкірою замовника. 4. У сучасному селі в кожній хаті є радіо, інтернет і багато телевізорів. 5. Два шофери з причепом везли ліс. 6. Джерелом поширення хвороби стали хворі корови і бики громадян, що разом паслись. 7. За сумлінну роботу вона була удостоєна Дошкою пошани. 8. Багато селян упорядкували свої будинки, слідкують за чистотою на домових майданчиках, фруктових садах.

З якою метою письменник допустив порушення у тексті?

Гляньте, – і він задимленим недопалком показав у далину, де хтось, ніби відро із недостиглими сливками, висипав хатки села. – Краса страшна. Якби я міг, сам зараз же вірша написав би (М. Лаюк).

9. Прочитайте уривок роману. Які фрази можна потрактувати двояко? Чому це так?

У високому срібному канделябрі горіли свічки. Їхнє хистке полум'я вигиналося біля прочиненого вікна й кидало світло на пишне королівське ложе. Воно м'яко освітлювало два силуети, які лежали один біля одного, немов чужі. Погляд короля міцно тримався якоїсь плямки на стелі, що ніяк не відпускала його (М. Ткачівська).

10. Дискутуймо! Мовознавці для чистоти мовлення радять уникати діалектизмів. Однак також аналізують, досліджують їх, укладають діалектні словники та атласи. Чим це зумовлено? Яка роль діалектів у становлення загальнонародної літературної мови? Відповідь сформулюйте, зважаючи на поданий взірєць.

Взірєць. Вірш студентки нашого факультету.

МОЄ ФАЙНЕ СЕЛО

Дуже люблю жити у рідному селі,
Сад, город, господарка, усі продукти свої.
У склепі нічо не купиш, усьо вирощуєш сама,
Тільки оливи і цукру свого нема.
Заріжеш паце, бульбів накопаєш,
Нажариш дерунів на смальці і горя не знаєш.
Нема нічо файнішого, ніж жити у селі,
Вийдеш на прогін з хати - усі люди свої (Діана Сах)

11. *Завдання на вибір.*

- Підберіть казку, проаналізуйте її лексичний склад. Підготуйтеся до її переказу.
- Напишіть невеликий твір, використовуючи діалектизми Вашої місцевості.

12. *Завдання на вибір.*

Підготуйте доповідь на одну із тем «Людина, яка мене надихнула», «Подія, яка мене вразила».

Література

1. Бабич, Н. Д. (2003). *Практична стилістика і культура української мови* : навч. посібник. Львів : Світ.
2. Кочан, І. М., Токарська, А. С (1996). *Культура рідної мови* : збірник вправ і завдань. Львів : Світ.
3. *Культура мови : від теорії до практики* : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.

Виразальні засоби художнього мовлення. Використання тропів як засобів виразності й образності. Синтаксичні структури

Теоретичні відомості

Порівнюймо! Інформацію щодо мовно-виразальних засобів, яку вміщено в підручнику для четвертокласників та в мовознавчій монографії. Висновкуймо про вагомість мовно-виразальних засобів як компонента культури мовлення учня й учителя.

1. Складниками культури мовлення є дотримання мовних норм і правил мовленнєвого етикету та використання мовно-виразальних засобів.

Мовно-виразальні засоби охоплюють усі мовні інструменти впливу на слухача, співбесідника, читача. До них належать, зокрема, лексичні засоби – тропи (слова та словосполучення, ужиті в переносному значенні).

Найпоширеніші тропи – це уособлення, порівняння та епітети (художні означення) (Гавриш І., Андрєєва Н., Пімонова В. *Українська мова. Читання*. 4 клас. Частина 5. Харків, 2022).

2. Виразність охоплює технічні аспекти мовлення, в також емоційну насиченість та образність. Остання спрямована на породження додаткових асоціативних зв'язків завдяки вживанню слів і словосполучень у незвичному для них оточенні – це використання різноманітних стилістичних тропів і фігур [2, 53].

Найдискусійніше сьогодні поняття «епітет»: деякі вважають епітетом кожен прикметник, інші розмежовують епітети та логічні означення. Це розведення має в основі три критерії:

а. означення обмежує обсяг означуваного поняття певною ознакою, тобто логічно класифікує (стіл – дерев'яний стіл), епітет виділяє, посилює певну ознаку, творячи економно художній образ (яскраве сонечко);

б. означення претендує на об'єктивність, епітет здійснює оцінну класифікацію;

с. означення з означуваним є двослівною (або трислівною) номінацією, епітет з означуваним – вільне словосполучення, відзначене оригінальністю [3, 129].

Завдання на відтворення знань

1. Які стилістичні прийоми проілюстровані у наведених прикладах?

Яблука...крутобокі і вітром точені, на весілля десь приурочені, повисають на гільце зрубане і самі бубонять, як бубони. 2. Юнацьку долю молодую в залізні літери вкарбую... (А. Малишко); 1. Нікого я так не люблю, як вітра вітровіння. 2. А другий грім ще далі гримкоче (П. Тичина); Казала фея, що, мов дзвін, дзвенить одно на світі джерело студене (М. Рильський); А ти осталася одна, одна-однісінька надворі (Т. Шевченко); Подивлюся та й заплачу гіркими сльозами (В. Кулик); Із города із Глухова полки виступали (Т. Шевченко).

2. Вкажіть недоліки наведених речень.

Зовні вона лицем вона була дуже красива. Ця риса характеру олігарха характерна сьогодні багатьом. Свій власний внесок він недооцінює. Наша група залишається передовим авангардом і керівною силою. Хлопець круглий сирота, бо не має нікого.

3. Прокоментуйте художні твори. На які тропи й стилістичні фігури натрапляємо в них?

Твої очі, як те море
Супокійне, світляне;
Серця мого давнє горе,
Мов пилінка, в них тоне.
Твої очі, мов криниця
Чиста на перловім дні,
А надія, мов зірниця,
З них проблискує мені (І. Франко)

Сьогодні осінь стала золотою,
Так непомітно вбравшись у вуаль...
Як я люблю її саме такою -
Без натяку на сльози чи печаль.
Не марнославна, просто загадкова
В тім золоті, чистішим від сльози.
Неквапно розгляда свою обнову

У дзеркалі ранкової роси.
Легка, летка, усміхнена, яскрава.
І байдуже, що вже не молода.
Не заздрить веснам, що квітчають трави, -
Вона весь світ у золоті купа. (Х. Щепанська)

Я сьогодні до тебе, Вкраїно моя, лиш до тебе я, мамо, звертаюсь,
І поранену душу твою із хреста з усіх сил зняти я намагаюсь.
В твої очі, мов небо, блакитні, сумні, заглядаю і світла не бачу,
Бо течуть, мов ріка каламутная, дні, обмивають нам долю ледачу.
Твої діти-перевертні вже підросли й помагають чужим панувати,
Як їм легко беззахисну матір свою на хресті беззаконь розпинати.
Україно, сьогодні прийшов твій народ за порадою, як бути далі,
Бо всі спроби сягнути належних висот були, мамо, як бачиш, невдалі.
(Х. Щепанська)

Хотілось би, аби їхні тонкі пальчики з пофарбованими нігтями
длубались у серцевині, аби їхні лиця ставали зосередженими і
серйозними, аби їхні гладенькі роти наповнювались нетерплячою
слиною. Аби вони акуратно й рішуче знімали тонку плівочку з
кожної насінини. Аби вони визнавали красу його ядер, аби нею
захоплювались. Аби повільно клали на свої язики упольоване, аби
перемелювали зубами, аби наповнювались смаком. Аби їм було все
мало, аби вони не могли зупинитись. Аби приходили до нього й
приходили, як на прощу. Втікали до нього, як до коханця. Аби,
прощаючись одна з одною, сумно зітхали, й запитували: «Коли ми
знову підемо до нашого горіха? Я не змогла наїстися»
(С. Андрухович).

Жінки побігли уздовж колони, не припиняючи верещати,
ридати, кидатися на шиї своїм донькам... (С. Андрухович).

Душа проймалася холодом, серце скніло, калатало, теленькало,
тьохкало, мов дурне (М. Ткачівська).

Чи то в дорозі княгиня перестудилася, чи тіло й голова вимагали спочинку, чи то набіг час переболіти старі болі (М. Ткачівська).

Бо, вочевидь, ідеться на цьому етапі вже не про сенс. Йдеться про дотик. Близькість. Очікування. Терпіння. Засвідчення (С. Андрухович).

Над ними сонце – як газова конфорка, де середина чорна, а з боків жовтогарячо-синюваті язички (М. Лаюк).

Ну, він казав занотовувати список документів, а я відповідав, що нічого не записую. Він казав, що все скине есемескою, а я відповідав, що не читаю есемески. Він казав, що передасть список тітці Валі, а я відповідав, що не віддам землю сектантам. Він казав, що все одно треба приїхати й переоформити документи. Я відповідав, що це не його територія. Він казав, що і не претендує, просто знав, що мрією нашої мами був готель на цій землі, однак зводити там щось немає сенсу. Я відповідав, що приїду і збудую в Буркуті готель (М. Лаюк).

Турки тиснули козаків до греблі. Ось вона – пастка чи пустка... (М. Ткачівська).

На мене накинулися, засвистали, задихали зневажливими придихами (М. Лаюк).

Дощ шумів у кронах дерев, наче перебирав пальцями кожен листок, хлющав, цюркотів і цідився, як з-під сита. Хмари ще дужче вурдилися, густішали, кошлатилися, наче бралось на вечір (М. Ткачівська).

Вечір вигравав вечірнім смичком білу місячну сонату,. Бавлячись із кучугурами в сніжки (М. Ткачівська).

Анна сміялася так голосно і так щиро, що аж нещиро (М. Лаюк).

Федорине масло жовте – як сонце. Бриндза – гостра, що оцет. Сметана густа – кіт по ній може зверху ходити і не провалиться (М. Матіос).

А я дійсно темна! Звичайна темна черниця. Як нафта. Або ворона. Або ніч! (М. Лаюк).

Які стилістичні прийоми поєднано в цьому уривку?

Пошуково-творчі завдання

1. Підберіть вірш чи оповідання (або напишіть за бажання), кожне слово якого б починалося на одну літеру. Про що свідчать такі твори?

Взірець.

Книга каже: колись казав кобзар козакам кожному клич кинути: коло Києва клейноди козацькі класти, кіннотою кроїти кручі канівські, кулями квапити кривдників краю коханого.

Квітучий край київський! Кожен коли-небудь клявся клятвою красномовно країну кетягами калини красити. Квітує край Кия, краєвиди красуються квітчастими килимами. Колосся кличе косовицю. Кручі камінням крутять каламуть. Краса!

Кремезний кучерявий кароокий козак край куреня красується крицею, коштовними кинджалами, каблучною, калиткою круглою.

Козацький курінь коло криниці квапить кожного куштувати куліш, калачі, качку, квасолю, карася; кухоль криничної крижаної ковтнути (*студентка факультету Наталія Вельгуш*).

3. Доберіть художні тексти, проаналізуйте їхні виражальні засоби.

Література

1. Бабич, Н. Д. (2003). *Практична стилістика і культура української мови* : навч. посібник. Львів : Світ.

2. *Культура мови : від теорії до практики* : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.

3. Онопрієнко, Т. М. (2001) Епітет як первісний троп і системоутворюючий центр тропіки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (8). pp. 127–130.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТЕХНІКИ МОВЛЕННЯ. ОРФОЕПІЧНІ ТА АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ

Теоретичні відомості

Техніку мовлення трактують як комплекс теоретико-практичних основ вимови, що охоплює дихання, голос, дикцію, орфоепію. Від постановки дихання залежать сила й рівномірність мовлення, дикція передбачає виразну артикуляцію, голосу визначає силу, висоту, діапазон, тембр звучання [3, 45-48].

Орфоепічні та акцентуаційні норми – система правил, що регулює зразкову вимову та наголошення слів. Останні закріплюють наголос у слові, а перші – вимову окремих звуків та звукосполучень. Ці норми кодифіковано в спеціальних джерелах: орфоепічних словниках та словниках наголосів. Естетична цінність правильної вимови та наголошування – це своєрідне дзеркало, яке відображає ступінь загального культурного розвитку людини [2, 109].

До «слабких» орфоепічних норм студентів педагогічних вишів України належить вимова дзвінких приголосних та шиплячих звуків, а також порушення правил чергування службових слів та морфем. Порушення акцентуаційних норм зумовлене кількома причинами: літературний наголос утвердився під впливом центрально-південних говорів, що дисонує з усталеним, скажімо, в західних регіонах; інтерферентна дія наголосу іншої мови; вільний наголос в українській мові, що може падати на будь-який склад, але системність виявляється в тому, що певні групи слів об'єднуються одним правилом щодо наголошування; небажання частини мовців удосконалювати мовну культуру [2, 111–114].

Кілька основних правил наголошування:

- іменники на -ання наголошуються так, як дієслова, від яких вони утворені: читати – читання, у двоскладових іменниках на -ання наголошується останній склад: знання;
- у запозичених словах наголос є постійним для однієї моделі: демократія, аристократія; монолог, каталог тощо;
- у числівниках 11–19 наголошений склад на;
- абстрактні іменники на -ин- мають наголос на закінченні (старовина), а географічні назви здебільшого мають наголос на корені твірного слова (Кіївщина, Одещина);

- у словах з компонентом –метр у назвах мір наголос падає на останній склад (кілометр), а у назвах вимірювальних приладів - на передостанній (барометр);
- іменники в множині мають наголос здебільшого на закінченні: записка – запискі;
- у прислівниках високо, шіроко, глибоко, разом наголос падає на перший склад [1, 105].

Завдання на відтворення знань

1. Виконайте вправи, запропоновані Григорієм Олійником для розвитку техніки мовлення [4, 15–36]:

1.1. Вправа на вироблення умінь керувати роботою дихального апарату:

а) Станьте рівно, спокійно, долоню лівої руки покладіть на ділянку тіла між грудною кліткою і животом. Зробіть спокійний, плавний видих на п-ф. Видих має бути природний, ніби ви дуєте на полум'я, а воно не гасне. Не поспішайте з видиханням. Плавно, спокійно, через ніс вдихніть. Затримайте на секунду повітря. Видихніть на п-ф, але значно довше, ніж на початку вправи. Під час видихання простежте за активним рухом діафрагми.

1.2. Вправи на скорочення вдиху й подовження видиху:

а) Видих на **п-ф**. Пауза. Швидкий вдих на 1, 2, 3 (рахуємо мовчки). Затримка повітря на рахунок 1, 2. Плавний видих на рахунок від 1 до 10 (рахуємо мовчки).

б) Видих на **п-ф**. Пауза. Швидкий вдих на 1, 2 (рахуємо вголос). Затримка повітря на «раз». Видих на рахунок від 1 до 10 (рахуємо голосно й виразно).

1.3. Вправи на кероване дихання в процесі мовлення:

а) Після видиху на п-ф, вдиху і затримки на «раз» читайте прислів'я на одному видиху. Потім знову вдихніть, затримайте повітря і читайте наступне прислів'я:

Риба шука – де глибше, а чоловік – де ліпше;

Сім господинь – хата не метена;

Один у полі не воїн;

Чесне діло роби сміло;
Бджола мала, а й та працює;
Чия відвага, того й перевага;
Семеро одного не ждуть;
Чого сам собі не зичиш, того й другому не жадай;
Де господар добре робить, там і поле добре родить (Нар. тв.).

б) Прочитайте текст вголос, витримуючи місце й тривалість пауз.

Скатертиною на Святвечір / слугував обрус зі сірого полотна, / який вишивали селянки. // Під обрус обов'язково клали сіно, / а після вечері / туди ж складали ложки, / виделки та ножі, / перев'язані стрічкою. // Страв, / за традицією, / мало бути дванадцять, / але зазвичай бувало значно більше. // Починали вечерю завжди з оплатка, / яким ділилася ціла родина /// (Н. Сняданко).

1.4. Вправи на розвиток голосу:

а) Підберіть невелику поезію. Прочитайте її звичайним середнім тоном;

б) Цю ж поезію прочитайте, протягуючи довше наголошені склади. Після кожного рядка відновлюйте дихання;

в) Читайте вірш, кожне слово вимовляйте окремо, чітко, виразно, ніби після кожного з них стоїть знак оклику;

г) Перший рядок вимовляйте дуже повільно, другий – повільно, третій – трохи швидше, четвертий – ще швидше тощо;

г) Перший рядок читайте пошепки, другий – тихенько, третій – голосніше тощо.

1.5. Вивчіть 5–6 скоромовок.

Бобер на березі з бобренятами бублики пік (Нар. тв.).

Кинув кріп Прокіп в окрім. В окропі, окрім кропу, кипить короп для Прокопа (Нар. тв.).

В горішнику горішина горішками обвішана (Нар. тв.).

Всіх скоромовок не перескоромовиш, не перескоромовиш (Нар. тв.).

2. У яких словах при вимові спрощення у групах приголосних не засвідчене орфографією?

Шістнадцять, щасливий, виїзний, агентство, артистці, шістсот, невітшний, обласний, кістлявий, форпостний, туристський, студентський, солдатський.

3. Яке правило необхідно пам'ятати при вимові слів із кінцевим дзвінком [б]? Прочитайте подані слова, дотримуючись нормативності звучання.

Заслаб, гриб, дуб, голуб, краб, штаб, штиб, куб, горб, біб, скарб, зуб, хліб, граб, згріб, біб, гріб, спосіб.

Підберіть такі низки слів з іншими дзвінками.

4. Випишіть 20 слів із твердими шиплячими у вимові й напівм'якими, запишіть їх фонетичною транскрипцією.

5. Прокоментуйте пари слів. Затранскрибуйте їх.

Гулі – гулі, грати – грати, гриб – грип, плід – пліт, ліз – ліс, гадка – хатка, казка – каска, лід – літ, вуз – вус.

6. Позначте рядок, у котрому в усіх словах при вимові відбувається асиміляція приголосних.

- безшумний, стежка, на ложці, косьба;
- нігті, лазня, друг, діжка;
- піднігтьовий, зціпити, колотьба, Марічці.

7. Зазначте словосполучення, записане згідно з правилами милозвучності:

а) працювати в Львові;	в) вчитись в Дніпрі;
б) жити у Акапулько;	г) народитися в Аргентині.

8. Зазначте, в якому словосполученні варто ужити прийменник - в - ?

а) забіг ... дім;	в) розхлюпав ... воду;
б) влетіла ... хату;	г) зайшов ... ліс.

8. *Поставте наголос у словах.*

Донька, дочка, дрова, новий, черговий, кропива, виразний, довідник, надбання, ненавидіти, чорнослив, новина, вірші, пізнання, навчання, запитання, видання, знання, кілометр, псевдонім, гуртожиток, завжди, середина, помилка, рукопис, монолог, каталог, дипломатія, кулінарія, алкоголь, алфавіт, байдуже, шляхом, одинадцять, новий, типовий, фаховий.

9. *Прочитайте віршові рядки. Охарактеризуйте функцію наголосу.*

Наголос – то зовсім не дрібниця.

З наголосом вірно подружи,

і відкриє слово таємницю:

образи, обра́зи, образі́ (В. Романовський)

10. *Чи однакові за значенням пари слів? Уведіть їх у речення.*

Батьківщина – батьківщина, вигода – вигода, захід – захід, прошу – прошу, названий – названий, характерний – характерний, палка – палка.

11. *Прочитайте речення. Подумайте, як наголосити підкреслені слова. Яку функцію у цих словах виконує наголос?*

Яка ж прегіркава, яка ж полинова сила була у тім трунку воєннім, яка туга туга і німа (І. Драч), У вас права, ми ж охоронці права (Л. Костенко), Слова – полова, але вогонь в одежі слова (І. Франко), У землянку увійде її сивий не від муки, а від муки тато (М. Стельмах), Попасти під замок у замок до страхітливої потвори я не боявсь (Д. Павличко).

12. *Від поданих дієслів утворіть іменники на -ання і поставте наголос.*

Будувати, голодувати, нервувати, надати, ходити, носити, присипати, обмовляти, голосувати, стукати, грюкати, везти, возити, сходити, бродити, шастати, накладати, готувати, прати, віддати, надати.

Творче завдання

1. За бажання перегляньте виставу й розкажіть про свої враження. Зверніть увагу на вимову й наголошування слів.

Література

1. Кочан, І. М., Токарська, А. С. (1996). *Культура рідної мови : збірник вправ і завдань*. Львів : Світ.

2. *Культура мови : від теорії до практики : монографія* / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015.

3. Огар, А. (2018). *Основи культури і техніки мовлення: курс лекцій*. Дрогобич : редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

4. Олійник, Г. А. (2011). *Виразне читання. Основи теорії: посібник для вчителів* Тернопіль: навчальна книга – Богдан.

ВИРАЗНІСТЬ ЯК ОЗНАКА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ. ЗАСОБИ ЕМОЦІЙНО-ОБРАЗНОЇ ВИРАЗНОСТІ. ЗАСОБИ ЛОГІКО-ЕМОЦІЙНОЇ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ

Теоретичні відомості

До засобів емоційно-образної виразності зараховують творче бачення, ставлення читця, підтекст, спілкування (див. докладніше [1, 55–56]).

Компонентами логіко-емоційної виразності є паузи, логічні наголоси, мелодика, темп, поза, міміка і жести. Правильна розстановка пауз необхідна для розкриття й відтворення змісту тексту, логічні наголоси висувують на перший план окремі слова, важливі у смисловому та чуттєвому планах, мелодика формує загальнотональне оформлення речення, надаючи словам найрізноманітніших відтінків (радості, злості, смутку, захоплення тощо), темп визначає прискорення чи сповільнення процесу читання відповідно до змісту [2, 70].

Паузи поділяють на синтаксичні, логічні, психологічні, віршові, фізіологічні. Виділяють також обов'язкові паузи. Логічний наголос є тактовий (у межах такту) і головний (у межах усієї фрази). Основними мелодичними змінами є підвищення, монотон і пониження голосу. Темп мовлення формує кількість складів, виголошених за секунду. Важливе значення для відтворення тексту мають позамовні засоби – поза, міміка та жести [1, 56–64].

Завдання на відтворення знань

- Продемонструйте різні зміни інтонації (радість, захоплення, дивування, розчарування, схвильованість) на прикладі поезії.*

Рано-вранці сонце встало
І до лісу нас позвало.
День цілісінський ходили,
Всіх вітали, всіх зустріли.
От, ідемо, бачу – мишка.
Підійшов до мишки нишком.
Я її не ображаю
І тихенько оминаю (Ю. Смаль).

2. Підберіть невелику поезію. Прочитайте її з різною інтонацією, виражаючи радість, співчуття, обурення, жалість, ненависть, злість тощо. Який варіант інтонації відповідає задумові автора?
3. Вимовте вголос опорне слово **вибачте**, кожного разу з іншим підтекстом.

Підтексти:

- з мене досить,
- ви забуваєтесь, друже,
- я тут ні до чого!,
- який сором!,
- що я наробив!?,
- мене це не стосується,
- такого я не прощаю!

4. Поясніть, як зміниться зміст речень, якщо забрати коми.

На осонні, між дубами, дзюркотало джерельце.
Добре, напишемо!
То як, домовилися?
Що, хвилює?
Його, музику, возвеличували усюди.
Як, ти вибрався звідти?

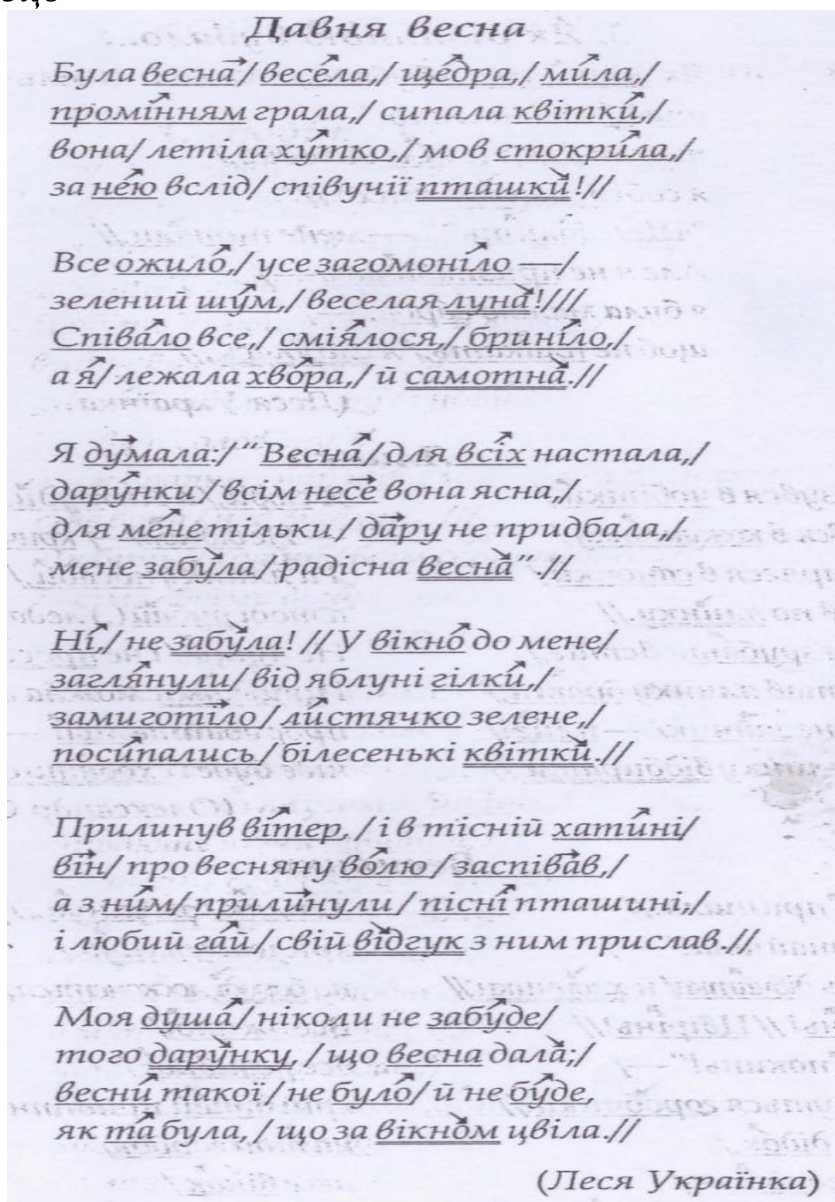
5. Продемонструйте всі можливі варіанти зміни змісту зі зміною паузи.

У мене з донькою клопіт.
Кабінет історії нашого факультету.
Його знання історії української мови досконалі.
Я казала їй ще раз приїхати на свято.
А я ступаю в даль нову стрічать весну.
Часто виявлені факти не беруть до уваги.

6. Розпишіть фразу «Шуміли ліси на вітрах понад небесами», позначивши паузи, логічні наголоси, мелодику. Дайте відповіді на такі запитання:

1. Де саме на вітрах шуміли ліси?
 2. Де саме понад небесами шуміли ліси?
 3. Що шуміло на вітрах понад небесами?
 4. Що робили ліси на вітрах понад небесами?
7. До поданої фрази сформулюйте різні запитання. Відповідь вимовте правильно.
- Птаха Музики якось прилетіла знову (За М. Лаюком).
8. Проаналізуйте подану партитуру, подану Г. Олійником [2, 220]. Підберіть поезію, розпишіть партитуру, обтрунтуйте.

Взірець

9. Поміркуйте, як порушення норми уневиразнює мовлення.

Відповідно наказу керівника, мною написано твір, навчимо дітей правилам безпеки на дорозі, продавали книги на вулицях і приміщенні, насамперед першочергово ми обговорили кризу; як давно ти прийшов зі школи?, просимо сідати на найпередніший ряд, роботи тривали чотири місяця, я попросила подругу купити собі квиток, діючі норми були переглянуті, не дивлячись на норму, при будь-яких обставинах, чим більше пар, тим менше часу на відпочинок, згідно документів, аналіз здійснено по кількісним ознакам.

Пошуково-творчі завдання

*1. Створіть розповідь-портрет про однокласника/однокласниці.
Чи можна впізнати прототип за розповіддю?*

2. Монолог на спілкування.

Студент сідає перед слухачами і веде монолог (роздуми про себе, мрія про канікули, враження від переглянутого фільму, прочитаної книги). Завдання мовця – зацікавити слухачів. Завдання слухачів – дізнатися якнайбільше: одні доброзичливо, інші – іронізують. Відповіді мовець має вплітати у свою розповідь, не переривати логіки думки, лінії внутрішнього настрою.

3. Нафантазуйте такі обставини, в яких би подані речення набрали певного емоційного забарвлення.

Аж ось затарохкотів на дворі візок.
Відчинились двері.
Настала зима.

4. Продекламуйте дві поезії на вибір.

Література

1. Огар, А. (2018). *Основи культури і техніки мовлення* : курс лекцій. Дрогобич : редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

2. Олійник, Г. А. (2011). *Виразне читання. Основи теорії*: посібник для вчителів Тернопіль : Навчальна книга – Богдан.

Особливості виконання різних за жанром творів. Публічний виступ

Теоретичні відомості

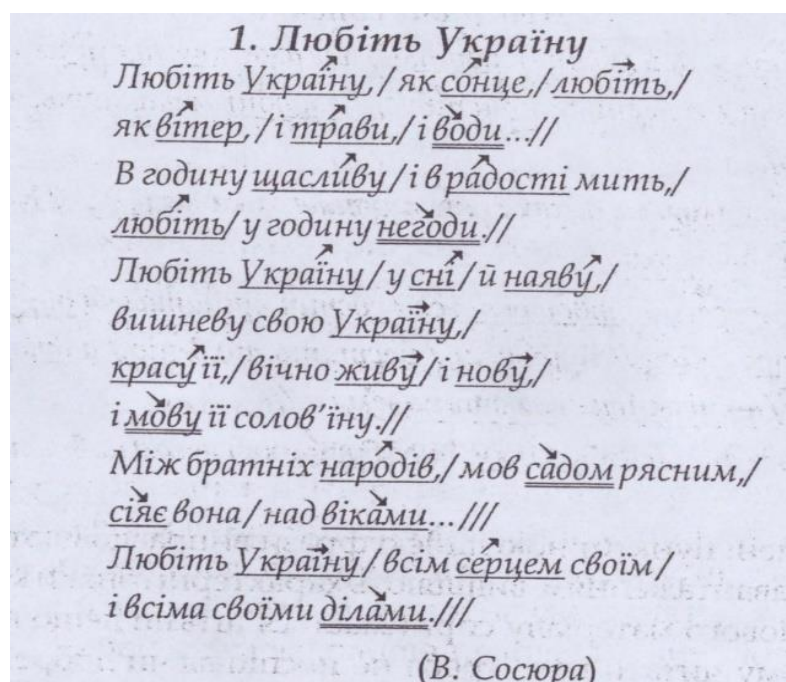
Правильне читання твору (отже, і сприйняття) вимагає попереднього його аналізу – літературознавчого та дійового. Перший передбачає вникання у контекст, з'ясування форми твору, його теми, композиції, сюжету, образів, підтексту, головної мети читання. Другий охоплює роботу над текстом для адекватного відтворення (підбір твору на частини, добір заголовка та перспективного творчого завдання, розпис партитури тексту) [2, 178–193].

Особливості виконання прозових, поетичних та драматичних творів викладено в [1, 69–72].

Завдання на відтворення знань

1. Зіставляймо! Розгляньте взірці партитури вірша. Зіставте, прокоментуйте знаки, які використали для створення партитури.

Взірець. Перший приклад партитури пропонує Г. Олійник [2, 218]. Другий вміщено в посібнику для початкової школи (Гавриш, І. В., Андрєва, В. І. Пімонова, В. І. (2022). Українська мова. Читання. 4 клас: зошит з друк. основою. Харків: СТЕМ ОСВІТА, с. 7).

Любіть Україну, як сонце, любіть, ||
як вітер, | і трави, | і води... |||
В годину щасливу | і в радості мить, ||
любіть у годину негоди. |||

Любіть Україну у сні й наяву, ||
вишневу свою Україну, ||
красу її, | вічно живу і нову, ||
і мову її солов'їну. |||

Для нас вона в світі єдина, | одна |
в просторів солодкому чарі... |||
Вона у зірках, | і у вербах вона, |
і в кожному серця ударі. |||

Як та купина, | що горить — не згора, |
живе у стежках, | у дібровах, ||
у зойках гудків, | і у хвилях Дніпра, |
і в хмарах отих пурпурових. |||

Юначе! || Хай буде для неї твій сміх, |
і сльози, | і все до загину... |||
Не можна любити народів других, ||
коли ти не любиш Вкраїну!.. |||

Любіть у труді, | у коханні, | в бою, |
як пісню, | що лине зорею... |||
Всім серцем любіть Україну свою — ||
і вічні ми будемо з нею! |||

Пошуково-творчі завдання

1. *Вкладіть у фрази різні підтексти.*

Надворі переїщить дощ.

Так тривало два роки.

Дуби... ліс... галявина... сонце...

2. *Для передачі різноманітних відтінків підтексту вимовляйте фразу «Ніч була буремна, грозова, шалена» з різними намірами.*

3. Підберіть з підручників для початкової школи оповідання, казку, нарис або науково-популярну статтю. Розпишіть партитуру цього тексту. Підготуйтеся до його виконання.

4. Прочитайте байку на вибір. Визначте суть конфлікту. Яке ваше ставлення до персонажів? Підготуйтеся до її виконання, розписавши партитуру та дотримуючись таких етапів:

- визначте головну думку й основну мету читання;
- поділіть текст на логічно завершені частини;
- визначіть творчі завдання наскрізної словесної дії до кожної частини;
- прочитайте твір відповідно до партитури та визначених завдань.

Взірець

Обізва	Частини, заголовки	Завдання словесної дії
	<p>План дійового аналізу:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Головна думка твору: де немає згоди — там нема порядку.2. Основна мета читання та аналізу тексту з дітьми: передати головну думку твору; ознайомити учнів із Лебедем, Щукою, Раком, розкрити їх природні особливості; осудити їх неузгоджену дію.	
	<p>1. Лад — порядок, безладдя — сміх</p> <p>У товаристві <u>лад</u>/— усяк тому <u>радіє</u>// Дурне <u>безладдя</u>/ <u>ліхо</u> діє,/ <u>і діло</u>// як на <u>гріх</u>,/ не <u>діло</u>,— тільки <u>сміх</u>//</p>	<p>Переконати учнів у правдивості авторського твердження про лад і нелад. Утвердити в свідомості учнів авторську істину вислову.</p>
	<p>2. Неузгоджена дія</p> <p><u>Колись-то</u>/ <u>Лебідь</u>,/ <u>Рак</u>/ та <u>Щука</u>/ приставить <u>хуру</u> узялись// От троє разом <u>запряглись</u>,/ <u>смикнули</u>// — катма <u>ходу</u>...//</p>	<p>Намалювати в уяві учнів яскраву картину дії Лебедя, Щуки, Рака, підвести до оцінки звершеної дії, викликати подив.</p>

3. Безрезультатність дії

Що за моро́ка?//Що ро́блять?/
А ї не велика(,) бачся, шту́ка,—/
так Ле́бідь/рветься підлеті́ть,/
Ра́к/упира́ється, /а Щу́ка/тягне в во́ду.//
Хто ви́нен з них, /хто ні́,— судить не на́м,/
та тільки ху́ра/ї до́сі там.///

(Л.Глібов).

Пройняти учнів сміхом з приводу безрезультатної дії Лебедя, Щуки і Рака; осудити таку дію. Виправдати головну думку автора.

5. Підберіть і прочитайте художній текст описового характеру. Зробіть логічний аналіз. Визначте, від чийого імені його краще розказувати.
6. Підберіть поезію. Зверніть увагу на логічні наголоси у фразах і визначте інтонаційний напрям: чи він рухається вгору чи вниз?
7. Прочитайте та проаналізуйте інструкцію для учнів початкової школи. Зіставте з тим, як аналізуєте ви.

Як правильно читати вірш

- Визнач настрій поетичного твору та почуття мовця.
 - Відповідно до цього вибери тембр голосу:
 - 1) спокійний, лагідний;
 - 2) радісний, веселий;
 - 3) тривожний, грізний.
 - Визнач слова, які, на твою думку, потрібно прочитати голосніше або тихіше, повільніше або швидше. Однакові прочитані слова не дуже цікаво слухати. Вимовляй логічно наголошені (підкреслені) слова з більшою силою голосу.
 - Роби паузи залежно від розділових знаків: малу паузу – |, велику – || , дуже велику – |||.
 - Звертай увагу на розділові знаки в кінці речення. Відповідно до цього застосовуй питальну, розповідну чи окличну інтонації.
 - Слідкуй за висотою голосу: підвищуй (↗) або понижуй (↘)
- (Українська мова. Читання. 3 клас : зошит з друкованою основою у 17 ч. Частина 7 (1) / І. В. Гавриш, Н. Ф. Андрєєва, В. І. Пімонова. Харків : СТЕМ ОСВІТА, 2021. С. 48).

8. Прочитайте уривок. Спунктуйте умови успішного виступу.

Говорять про те, що він абсолютно нічим не вирізнявся зовні: середнього зросту, круглолиций, усміхнений, зі світлою чуприною, зачесаною назад, з блакитними очима. Про зіпсовані зуби ми вже знаємо. Зіпсовані зуби заважали дикції: Зеров шепелявив. Шепелявий оратор.

Але натомість – тембр голосу. О, це вже ближче до теми. Приємний для вух, милозвучний тенор (на протизвагу «скрипучому голосу» й «вередливому тону» Петрова). Вміння володіти інтонаціями. Ймовірно, майстерне застосування риторичних прийомів: він же явно простудіював теорію ораторського мистецтва у своїх античних улюбленців. Це могло бути хіба додатковим засобом, інструментом: його виступи були магічними, бо вони були спонтанними. Навіть незважаючи на те, що він до них щоразу готувався. Готувався до кожної теми, незалежно від того, скільки разів уже про неї говорив. Щоразу додавав і знаходив щось нове, щоразу траплялись нові відкриття, оголювався новий зріз, робився новий наголос, проявлявся новий акцент, несподівана паралель, ще глибший аналіз. І, скільки б разів не відчитував тему, як би ретельно не готувався, - говорячи, сам захоплювався нею, ніби вперше. Очі починали сяяти, жестикуляція ставала дедалі жвавішою. Він не входив у несамовитий раж, у транс, завжди залишаючись зі слухачами: вони переживали подію разом, разом проживали осяяння, разом поєднували безліч розрізнених точок на різних площинах (С. Андрухович).

*Поміркуйте, що може заважати успішному виступу.
Зробіть висновок про мистецтво оратора.*

9. Підготуйте публічний виступ на тему «Цікаве в педагогіці».

Література

1. Огар, А. (2018). *Основи культури і техніки мовлення* : курс лекцій. Дрогобич : редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
2. Олійник, Г. А. (2011). *Виразне читання. Основи теорії*: посібник для вчителів Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Поняття «літературна мова». Ознаки літературної мови.
2. Стиль мови і стиль мовлення.
3. Стилї української мови.
4. Літературна норма – категоріальне поняття культури мови. Лексичне значення слова. Слова однозначні та багатозначні. Пряме і переносне значення слів.
5. Особливості вживання синонімів, омонімів, антонімів, паронімів. Перифрази та евфемізми.
6. Терміни, професіоналізми, жаргонізми, арготизми, історизми, архаїзми, неологізми.
7. Використання іншомовних слів. Явище мовної інтерференції (русизми, полонізми, англїцизми).
8. Канцеляризми, діалектизми. Лексичні повтори, тавтологія, плеоназм, просторічні слова, вульгаризми, слова-паразити.
9. Фразеологічне багатство мови.
10. Взаємодія стилів мовлення у сучасній українській літературній мові.
11. Ідіолект як стиль окремої людини.
12. Лексика стилістично нейтральна та стилістично забарвлена.
13. Словотвірні норми сучасної української мови.
14. Морфологічні норми сучасної української мови.
15. Синтаксичні норми сучасної української мови.
16. Типи мовлення і тексту. Поняття про дискурс.
17. Мова художнього твору, її особливості.
18. Тропи як засоби виразності й образності.
19. Особливі синтаксичні структури.
20. Поняття «комунікативні ознаки мовлення».
21. Основні комунікативні ознаки культури мовлення:
 - а) правильність;
 - б) точність;
 - в) логічність;
 - г) багатство (різноманітність);
 - г) чистота;
 - д) доречність;
 - е) виразність;
 - є) змістовність;
 - ж) експресивність.

22. Елементи техніки мовлення.
23. Дихання як фізіологічна основа мовлення.
24. Голос як основний інструмент читця.
25. Дикція.
26. Особливості вимови голосних і приголосних звуків.
27. Засоби милозвучності української мови.
28. Характеристика наголосу в українській мові.
29. Семантико-граматична диференціація лексем за допомогою наголосу.
30. Складні випадки наголошення слів.
31. Фактори, що впливають на формування виразності мовлення.
32. Засоби емоційно-образної виразності: творче бачення, ставлення читця, підтекст, спілкування.
33. Засоби логіко-емоційної виразності мовлення:
 - а) паузи;
 - б) логічні наголоси;
 - в) мелодика;
 - г) темп;
 - г) поза, міміка, жести.
34. Інтонація як мовне явище на слуховому рівні сприймання.
35. Мовні такти, їх значення для читання і мовлення. Членування тексту на мовні такти.
36. Партитура тексту.
37. Підготовка твору для читання.
38. Виконання творів різних жанрів:
 - а). Особливості виконання прозових творів (оповідань, казок, нарисів, науково-популярних статей).
 - б). Особливості виконання поетичних творів (громадянської, філософської, пейзажної, інтимної лірики, байок).
 - в). Читання драматичних творів.
39. Публічний виступ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Амеліна, Вікторія. (2017). *Дім для Дома*. Львів : Видавництво Старого Лева.

Андрухович, Софія. (2020). *Амадока*. Львів : Видавництво Старого Лева.

Ананьєв, Валерій. (2018). *Сліди на дорозі*.

Винничук, Юрій. (2018). *Цукровий півник*. Київ : -БА-БА-Га-ЛА-МА-ГА.

Гнатко, Дарина. (2022). *Радислава. Історія одного кохання*. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля».

Лаюк, Мирослав. (2021). *Залізна вода*. Львів : Видавництво Старого Лева.

Матіос, Марія. (2019). *Букова Земля*. Роман-панорама завдовжки у 225 років. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.

Сняданко, Наталка. (2017). *Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма*. Львів : Видавництво Старого Лева.

Ткачівська, Марія. (2021). *Княгиня Острозька*. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля».

Українка, Леся. (2020). *Апокриф. Вибране. Чотири розмови про Лесю Українку* / О. Забужко, С. Шевчук. Київ : Видавничий дім «Комора».

Українець, Остап. (2017). *Малхут*. Харків : вид-во «Ранок» : Фабула.

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

Літературна мова. Зміст, основні ознаки і сфера використання різних стилів мовлення

стиль літературної мови 5
розмовно-побутовий стиль 5
офіційно-діловий стиль 5
науковий стиль 5
публіцистичний стиль 5
конфесійний стиль 5
епістолярний стиль 5
ораторський стиль 6

Літературна норма – категоріальне поняття культури мови.

Лексико-фразеологічні норми української літературної мови.

Стилістичні норми української літературної мови

норма літературної мови
лексико-фразеологічні норми 20
стилістичні норми 20
синоніми 20
антоніми 20
пароніми 20
омоніми 20
перефрази 20
евфемізми 20
терміни 20
професіоналізми 20
жаргонізми 20
арготизми 20
історизми 20
архаїзми 20
неологізми 20
вulgаризми 20
суржикові слова 20
слова-паразити 20
алюзія 29
ремінісценція 29
ідіостиль 29

Граматичні норми української літературної мови

граматичні норми 32
морфологічні норми 37
словотвірні норми 32
синтаксичні норми 40

Комунікативні ознаки культури мовлення

комунікативні ознаки мовлення 45

правильність 45
точність 45
логічність 45
багатство 45
чистота 45
доречність 45
виразність 45
змістовність 45
експресивність 45

Виразальні засоби художнього мовлення. Використання тропів

виразальні засоби художнього мовлення 50
порівняння 50
епітет 50
метафора 50
уособлення 50

Основні принципи формування техніки мовлення.

Орфоепічні та акцентуаційні норми

техніка мовлення 55
дихання 55
голос 55
дикція 55
орфоепія 55
орфоепічні норми 55
акцентуаційні норми 55

Виразність як ознака культури мовлення. Засоби емоційно-образної виразності.

Засоби логіко-емоційної виразності мовлення

емоційно-образна виразність
творче бачення 61
ставлення читця 61
підтекст 61
логіко-емоційна виразність 61
паузи 61
логічні наголоси 61
методика 61
темп 61
інтонація 61
мовний такт 61

Особливості виконання різних за жанром творів.

Публічний виступ

невербальні компоненти спілкування 65
публічний виступ 65
партитура тексту 65
твори різних жанрів 65

Навчальне видання

Анна Огар

Основи культури і техніки мовлення: навчальний посібник

для здобувачів освіти
галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
спеціальності 013 Початкова освіта

**Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

Головний редактор
Ірина Невмержицька

Технічний редактор
Наталія Кізима

Коректор
Уляна Куцик

Здано до набору 11. 04. 2022 р. Підписано до друку 18. 04. 2022 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура. Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 4,75. Зам.12.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24. к. 42.